

Kalauz az összehasonlító nyelvészet terén.

(VI. Közlemény.)

A hangpótlás.

A gyökönhangzók alá vannak vetve a gyengítésnek, ha hozzájuk súlyos ragok vagy végzetek járulnak. Ellenben épen a hangpótlás következtében megerősíttetnek, ha utánok mássalhangzó vagy egyes szótag kiesik; gyakran fordul elő, hogy a kiesett mássalhangzó helyében a megelőző önhangzó vagy nyújtás vagy ikerhangzó által fokozódik. A franciában erre nézve több példa található. Az *s*-nek kiesése a szó közepén ugyanis a megelőző szótagnak megnyújtását vonja maga után; így lesz *rester* (maradni) igéből *arrêter* (marasztalni); *pasteur*-ből *pâtre*.

Ezen fokozásnak gyakran van helye a szanszkritban, ha önhangzó után egy vagy több mássalhangzó kiesik. A fokozás ezen esetben 1-ször az önhangzó megnyújtásában áll. Így áll: *akšār* (strömte) $\sqrt{kšār}$; *atsār* (beschlich) $\sqrt{tsar}$; *abhār* (trug) $\sqrt{bhar}$; *asrāk* (streckte) $\sqrt{srg} = sarg$; *adrāk* (sahst du) $\sqrt{drç} = darç = δεικναι$ a következők helyett: *akšart*, *atsart*, *abhart*, *asrakt*, *adraks*, a mennyiben ezekben az aoristus második és harmadik személyének ragjai: *s* és *t* kiestek. *)

Így képezi *durmanas* (rosz szándéku) az egyes hímnemű nominativust *durmanās* *durmanas-s* helyett (az utolsó *s* levén a nominativus ragja). Az *a*-ra végződő hímnemű szók többes accusativusának végzete *ān ans* helyett, a vég *s*

*) L. Kuhn. Zeits. f. vergl. Sprachf. XVIII, 378—379 l.

kiesése következtében; *rāḡan* (király) lesz az egyes nominativusban *rāḡā* *) *rāḡans* helyett és *pitar-nak* (pater) nominativusa *pitā* *) *pitars* helyett. 2-szor. A hangpótló fokozás ikerhangzó által jön létre, míg ismét más esetekben sajátszerű alakokban nyilatkozik. Említve volt, hogy a szanszkritban az *a* fokozható megnyújtás által, de hogy ikerhangzóvá nem fokozható. Ha még is vannak esetek, hogy a hangpótlás következtében *ai* vagy *au* alakok fordulnak elő, ez nem magyarázható másként, mint, hogy vagy az *a*-hoz az erősítő *i* vagy *u* járult, vagy hogy a megnyújtás beálltával a második *a* (tehát $\bar{a} = a + a$) *i* vagy *u*-ba gyengült. *)

Így *aidhi* (légy) *) *as dhi* helyett $\sqrt{as}$ (esse) nem magyarázható másképen, mint a hangpótló *i*-nek közbevetése által a belhangu *s* kiestével. Benfey magyarázata szerint ellenben *) *as dhi*-nak *a*-ja megnyújtatik a hangpótlás következtében $\bar{a}$ -ba, volna tehát *) $\bar{a} dhi$, melynek megfelelője *a dhi*, hol is a második *a* *i*-be gyengülvén *ai*-t képez.

Máskép magyarázandó az *ai daihi* (da) $\sqrt{d\bar{a}}$ és *dhaihi* (pone) $\sqrt{dh\bar{a}}$ alakokban. Ezen alakok Beaudry értelmezése szerint a kettőzetetett régi alakoknak *dadāhi* és *dadhāhi* összevonásából keletkeztek, melyekben a gyökönhangzó előbb *i*-be gyengült, tehát: * *dadihi* és *dadhii*, és pedig az utolsó szótagnak hangsúlyozása és azon hajlam következtében, melyet a hangsúlyt megelőző szótagok a gyengítés iránt mutatnak pl. az igenév *dhitā* * *dhatā* helyett. Így tehát, lenne: $dadāhi = dadihi = daihi$.

Az *au*-ba való hangpótlás csak is az *as* végzetekben található mely tisztán hangzó mássalhangzók és kezdő *a* előtt *au*-ba változik; pl. *Nalau nama* (Nalus nomine) *Nalas nama* helyett.

Ha az *s*-et más önhangzó előzi meg mint $\bar{a}$, a vég *s* *r*-be megy át azon esetre, ha *r*-rel kezdődő szóval találkozik; pl. *kakṣus ramātai* lesz *kakṣur ramatai* (oculus gaudet). De miután a két *r* találkozásánál az első kiesik, pótlása fejében a végönhangzó megnyújtatik, lesz tehát: *Kakṣū ramatai*,

*) L. Beaudry. Gramm. comp. 60. 1.

mely esetből következtetni lehet, hogy hasonló esetben a vég *au* áll *ar* helyett, mint a franciában is az *au* az *al-t* helyettesíti; pl. *au* = *a le*, *chevaux* = *chevals*. Az ilyen esetben tehát az *r* és *l* kiesésével hangzópótlást kell magyarázatképen feltételeznünk, melynek következtében a megelőző *a* *aa* helyett *au* által erősítettik. *)

Az önhangzók felcserélése mássalhangzókkal csak két esetben engedhető meg:

Ilyen 1) az *i* és *u* önhangzóknak felcserélése *j* és *v* félhangzókkal; mely változást az utolsó hangoknak vegyes természete eléggé magyarázza.

2) Az orrhangoknak felcserélése *u* és *i*-vel. Ezen eset csak ritkán és homályosan fordul elő a szanszkritban. Így változik az *an u*-ba a *potentialis* és a *cselekvő múlt többes 3. személyében*, mely *us*-ba végződik — *ant* helyett; *am* megy át *ū*-ba *ubha u* alakban * *ambhā u* helyett gör. *ἄμφο* lat. *ambo*. Sokkal gyakoribb ez azonban a görög nyelvben: így a többes *accusativusban* *οὐς οὐς* helyett; a *cselekvő többes harmadik személyben* *οὐσι οὐσι* helyett; az *is* végzetű *igenévi* alakokban, pl. *τιθείς τιθεὶς* helyett.

A latinban előfordul *ūs* alakban * *ons* a többes *accusativusban* és *ūsus* ragban *onsus* helyett; pl. *formūsus* l. a régi: *formonsus*-t. Található ez a francia *époux*, *couvent* szókban is, melyeknek a lat. *sponsus*, *conventus* megfelel. Ezen esetben nem megy át tényleg a mássalhangzó önhangzóba, hanem az orrhangúvá lett önhangzó *an*, *on* át-megy ikerhangzóba, azaz: a kiesett *n* helyébe hangpótlás áll be.

A görögben a hangpótlás igen gyakori és a szanszkriténak megfelelő. Ott is mint itt a hangpótlás történik:

*) Erre nézve *cheval*-nak változása *chevaux*-ba vethet világot. Találni ugyanis kezdetben *chevals* alakot, később ugyanezt váltakozva *chevaux* val és közvetítőjével *cheva*x-szal (melynek *x*-je = *s*). Ezen alak használatos még a Normand tájnyelvben, mely *chevās* — (svā)-nak ejtik ki. A kiesett *l*-nek pótlása a megnyújtott *ā* által itt szembeszökő, miért is *au* csak a hosszú *a*-nak módosulását tünteti föl.

1) megnyujtás által. Így lesz *πατήρ, δυσμείης, ἰστιάς, λελευκός, φέρων* * *πατερος, δυσμενεις-ς, ἰσταντις, λελευκ F ος, φερουτις* helyett.

2) Ikerhangzó által. Így lett *εἰμι* * *ἔσμι* dór *ἐμυί, κρείττων* * *κραιτων* helyett.

A latinban a hangpótlásnak szinte van helye:

1) megnyujtás által; pl. *ariēs ariēts* (l. *ariētis*) és *exāmen exāgmen* helyett (l. *agere*).

2) Ikerhangzó által. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a latin ikerhangzók már jó korán elhomályosultak és egyszerű önhangzókká változtak. Ide tartozik a perfectum: *fēci, lēgi* (*fācio, lēgo*-ból), mely a kettőztetett alakokból: *fēfici, lēligi* a közbeneső *f* és *l* kiesésével *feici* és *leigi* által közvetítve keletkezett; a mint is a szanszkritban áll *taina* * *tatana* (*tendistis*) helyett.

Az önhangzók találkozása.

Az önhangzóknak találkozása oka háromféle tüneménynek. Ilyenek:

1) A *hiatus* (hanggür), midőn két önhangzó, mely egy szóban, vagy két szó között találkozik, megmaradván, két külön szótagot képez.

2) Az *összevonás*, midőn az önhangzók találkozáván, vagy ikerhangzó vagy egyszerű hosszú önhangzóba egyesülnek és egy szótagot képeznek.

3) Az *elisio* (hangkivetés), midőn az önhangzók egyike másik önhangzó előtt kiesik.

Lássuk most ezeket a tüneményeket az egyes nyelvekben.

I. A szanszkrit nyelv. 1) *Hiatus* (*vivritti*). A véd szanszkrit proxodiájában léteznek ennek némi nyomai, a mennyiben némely esetben *a—i, a—u, i—a* kettős szótagnak vétetik; a classicus szanszkritban azonban azt egészen mellőzve találjuk a szók belsejében, két szó között pedig csak kivételes esetben és csakis a tökéletlen *elisio* következtében.

2) Az *összevonás*. A classicus szanszkritban a *hiatus* két szó között az *összevonás* által helyettesítetik, melynek szabályai a következők:

a) Ha két egyenlő önhangzó találkozik, ezek egy megfelelő hosszú önhangzóba egyesülnek; pl. $a + a = \bar{a}$, $i + i = \bar{i}$, $u + u = \bar{u}$. A hosszú önhangzó találkozáván hosszú- vagy röviddel, szinte csak hosszú önhangzót ad; pl. $\bar{a} + \bar{a} = \bar{a}$ stb.

b) Két egyenlőtlen önhangzó találkozáván, ha az első a vagy $\bar{a}$ az összevonás eredménye ikerhangzó, tehát: $a + i = ai$, $\bar{a} + i = \bar{a}i$; $a + u = au$; $\bar{a} + u = \bar{a}u$.

i c) Ha az első e vagy u , akkor ezek a megfelelő félhangzóba mennek át; így lesz: $i + a = ja$; $i + u = ju$; $u + a = va$; $u + i = vi$ stb.*)

d) Az ikerhangzók találkozáván az összhangzókkal, azon változásoknak alá vannak vetve mint elemeik, melyekből állanak; így lesz $ai + a = aja$; $au + a = \bar{a}va$; $ai + i = aji$; $au + u = avu$; $a + ai = \bar{a}i$; $a + au = \bar{a}u$ stb. Az egy szóból a másikba való összevonásnál a vegyülésnek (crasis) van helye, azaz: a kót szó egy szóban iratik; pl. $atr\bar{a}gas$ (hic arbor) $atra + agas$ helyett.

3) A hangelvetés (elisio). Ennek bizonyos esetben van helye; így a véghang ai , au és a kezdő a közt, mely utolsó, ha rövid, kiesik; pl. $vanai'$ sti $vanai$ asti helyett (in silva est); $gag'au'$ sti $gag'au$ asti helyett (elephas est). Ha ellenben a kezdő a hosszú, akkor az ikerhangzónak végső önhangzója az, mely kiesik; pl. $vana$ $\bar{a}sit$ $vanai$ $\bar{a}sit$ helyett (in silva fuit); $gag'a$ $\bar{a}sit$ $gag'a\bar{u}$ $\bar{a}sit$ helyett, (elephas fuit).

Itt vehető észre, hogy ezen tökéletlen hangelvetés, mely a görög prosodiában is előfordul, a hiatus hozza létre.

A szók belsejében gyakran van helye az elisionak, kiváltképen a képző elemek közt. Ezen esetben, ép úgy mint a latinban, az összetétel első részének végönhangzója az, mely kiesik; $dhanva$ (arcus) összeztéve $-in$ képzővel, lesz: $dhanv-in$ (nyilazni) és nem $dhanva-in$ vagy $dhanva-n$.

Némelykor a szók belsejébe a hiatus elkerülésére, a nélkül, hogy vagy az elisionak vagy összevonásnak volna helye i és u közbevetik megfelelő félhangzóikat saját

*) A valótlan önhangzó r az összevonás következtében r más-salhangzóvá változik; így lesz: $r + a = ra$; $a + r = ar$.

magok és a követő önhangzó közé; így például. bhī-i = bhiji (in metu); bhrū + i = bhruvi (in supercilio); çuçru-us = çuçruvus (audierunt); āpnū-anti = āpnūvanti (obtinēt). De az ilyen képzések csak szórványosak. Ezen jelenség okvetlen azon eljárás igen finom észleléséből ered, melynek a hiatus alkalmával helye vagyon, midőn *i* és *u* képző elemek. A görögök és latinok, kik nem kerülték a hiatus ezen nemét, kiejtésekben a szanszkrit eljárást jelezték, a nélkül azonban, hogy azt írásban feltüntették volna; pl. aio Maia*) szókban.

II. A görög nyelv. 1) A hiatus. A hiatus az egyik szóból a másikra korlátlan vala a régi görög prosodiában. Találkozunk vele Homérnál számos példában, melyekben a digamma a hiatus enyhítésére nem engedhető meg; pl. Illias K. 565. ἄλλοι ἴσαν 575. καὶ ἀρέψυχθεν 577. καὶ ἀλειψαμένω A. 15. ζώνυσθαι ἄνωγε; 22. ἀναπνεύσεισθαι ἔμελλον; 143. οὐδεῖς ἐρείσθη.**) stb.

Prózában, hol a hiatus szabályos, pl. a viszonyító *ἐπι* és az önhangzóval kezdő szó között, melyhez tartozik, a hiatus igen gyakran írva találtatik, a nélkül, hogy kiejtési módját ismernők.

A hiatus annál elterjedettebb a szók belsejében minél inkább találkoznak az önhangzók majd az önhangzórendszer (vocalisatio) majd a félhangzóknak, különösen az *σ*-nek gyakori kiesése következtében.

Az ioni tájnyelv leginkább tűnik ki a hiatus-hoz való vonzalma és az önhangzók összetolulása által, elvetvén az összevonást, melynek segítségével a többi tájnyelvek a hiatus-t elkerülek.

2) Az összevonás. Az önhangzók összevonása a szók belsejében kétféle irányban nyilatkozik, a mint két vagy több önhangzó egygyé olvad, vagy a kétszótagos hiatus egy szó-

*) Cicero ugyan megkíséرتette külsőleg is jelezni ezen körülményt, a mint Quint. Inst. orat. I. VI. 11. írja: Sicut enim Ciceroni placuisse a iis Maiiamque geminata *i* scribere. De ez nem lett általánossá.

**) L. Matthiae. Grich. Gramm. 42. §. és Freund. Prima. p. 194.

tagu ikerhangzóná változik, mint *τείχευ*-ben *τείχεῖ* helyett, mely *τείχος*-nak többes dativusa *τείχεσι* helyett; ilyen: *αἰδοῖ αἰδοῖ* helyett. Az összevonásnak főszabályai: a) A hosszú önhangzók η , ω elnyelik az egyszerű önhangzókat; b) Az *a* elnyeli az utána következő önhangzókat *o* és ω kivételével; c) Az ϵ vegyül az utána következőkkel, *o* és ω kivételével, képezvén *ei-t* vagy *η-t*; d) *i* és *v* elnyelik az utánok következőket és ikerhangzóba vonatnak össze a megelőzővel. Megelőző α , η , ω után az *i* azok alá iratik; e) *o* vegyül *ou*-ba a szomszéd önhangzóval, az *i* kivételével, melylyel *oi*- vagy ω , φ -ba vegyül. *)

Az összevonás az egy szónak végönhangzója és a másíknak kezdő önhangzója közt, mely ritka Homérnál és a régi görög nyelvben, gyakori az atticai nyelvjárásban és ismeretes *crasis* (vegyülés) megnevezése alatt; pl. *κάρω = καὶ ἐγώ*; *τάλλα = τὰ ἄλλα* etc. **)

3) Az *elisio*. A *crasis* csak kivétel. A közönséges eljárás az önhangzók találkozásánál különböző szók között a hiatus vagy az *elisio*. Az utolsóra vonatkozólag azon szabály áll, hogy az *elisio* alkalmával a végönhangzó, ha rövid, kiesik; ha pedig hosszú, csak megrövidül, azaz: hogy a hosszú önhangzó vagy ikerhangzó két önhangzóba oldódik fel, melyeknek utolsója az *elisio* következtében kiesik, a mint ezt már feljebb a szanszkritnál észleltük. Azon eset, hol az *elisio* nem fordul elő, a digammának létezése által nyer magyarázatot. A következő vers mely az Iliásból (VIII, 517) vétetett, példát nyújt mind a három eljárásra nézve: *Κήρυκες δ' ἀνὰ ἄστν Δι φίλοι ἀγγελλόντων*. az *elisio* beállott *δέ* és *ἀνὰ* közt; nincsen helye *ἀνὰ* és *ἄστν* közt, miután az utolsó szóban a gyenge hechezet a digammát helyettesíti tehát: *Ἔἄστν* sskr. *v a s tu* (város); végre *φίλοι* és *ἀγγελλόντων* között az *elisio* röviddé teszi az *oi* ikerhangzót.

A görögben, de csak is a régiéknél találkozunk az *elisio* egynehány jelenségével, melyet a szanszkritban egynehányszor már észleltünk. Ez t. i. azon eset, hogy midőn a végönhangzó

*) L. Müller, Lattmann. Grich. Formenlehre 121. §.

**) L. Müller, Lattmann. Grich. Form. 9. §. III. 2.

hosszu, a kezdő önhangzó pedig rövid, az utolsó kiesik; pl. *ποῦ στίλ ποῦ ἐστίλ* helyett, *ἐμοῦ πάκουσον ἐμοῦ ἐπάκουσον* helyett.

Az elisionak a görögben ép úgy mint a szanszkritban a szók képzése — és összetételeiben vagyon helye; *ἔπ-οδος δι-οδος* stb.

III. A latinnyelv. 1) Hiatus. A latin költészet nem tűré a hiatust az egymást követő szók között, és valószínű, hogy ugyanez vala az eset a prózában is. De az írás nem jelzé a hiatus elnyomását és csak a kiejtés az, mely azt helyettesíté. A szók belsejében sem képez az önhangzók egy csoportja két tagot, ha ez *a*-val kezdődik. A többi csoportok fentarták magokat kéttagu állapotban, különösen ha az első elemek *u*, — *i* vagy *i*-ből lett *e*-ből állanak; pl. *lu es*, *patrius*, *e un t*. Az összetett szók szinte megtartják a hiatust, melyet másutt hiába keresnénk; pl. *ee*, *oo*: *deesse*, *cooptare*.*) Az *u* és *i* ra vonatkozólag is találunk példát kettőztetésre nézve; pl. *quercuum*, *tuus*, *filii*.**) A hiatust a latinban valamint a görögben gyakran a közbeeső mássalhangzónak kiesése is okozza; pl. *fluere* * *fluvere* helyett *l fluvius*;***) *boare* * *bovare* helyett, *l. bovis*.

2) Az összevonás. Ennek gyakran van helye *a* szók belsejében, a mennyiben a szomszéd önhangzók majd egytagu ikerhangzóba, majd egyszerű önhangzóba mennek át. Így lesz: $a + e = \bar{a}$; pl. *amārun t = amaverun t*; $a + i = ae$, *rosai = rosae*; vagy $\bar{e}$: *amēm = amaim*; $a + o = \bar{o}$: *amō = amao*; $e + i = \bar{e}$: *docēs = doceis*, *omnēs = omneis*; $e + o = \bar{o}$: *nōlo = nevololo*; $i + e = \bar{i}$: *siim = siem*; *filī = filie*; $o + i = \bar{o}$: *bonō (dat. sing.) = bonoi*; $o + i = \bar{i}$: *bonī (gen. sing. és nom. plur.) = bonoi*;

*) Ezen hiatus enyhítettett később a latin nyelvben és némelykor egészen eltávolított. pl. *Cōperimentum*. Gell. 5, 7, 2. *membra parmī cōperta* Lucr. *fenoribus cōpertus est* Cato. fr. L. bővebben Lachm. Lucr. 2, 1061. ugyanott *coptoról* is. *Derun t = deerun t* a feliratokon. (l. Orelli inser 4859.)

**) Mely alakok azonban későbbi koruak. L. Kuhn. Zeits. f. vergl. Spr. XVIII, 288.

***) Ez különben eredetileg vala *flovere*, miből *flouere*, *flüere*, *flüere* keletkezett.

$u + i = \bar{u}$: *senatūs* = *senatuis* (a régi genetivus vagy *senatuos*) más esetben *ui* egy szótagba vonatik össze; ilyenek: *huic*, *cui*, melyek a prosodiában gyakran egy taguaknak vétetnek. ¹⁾

3) Az *elisio*. A kezdő önhangzó előtt kiesik a megelőző szónak végönhangzója a latinban. Ezen csekély önállóság az által nyer magyarázatot, hogy a végönhangzó hangsúlytalan. A latin nyelv különbözik e tekintetben a görögtől 1) mert a végönhangzók, legyenek bór hosszúk vagy rövidek, egyaránt kiesnek; 2) mert az *elisio* az *m*-mel ellátott önhangzót is érinti. ²⁾

A latinban nincsen ugyan helye a tulajdonképeni *elisio*-nak az összetétel tagjai közt; pl. *pröinde*, *praeesse*, *commitium*, *cooptare*; de gyakran alkalmaztatik az összevonás, így: *deesse*, *deinde*, *proinde* alakokban az *ee*, *ei*, *oi* a prosodiában gyakran csak egy szótagnak vétetik. A *contractio* még a helyesírásban is nyilvánul a következő alakokban: *praeter*, *cuncti*, *debere*, *praeberc* * *praetior*, *coniuncti*, *dehibere*, *praehibere* helyett³⁾

A franciaknál az előbbi századokban meg vala engedve a hiatus a költészetben. (L'hiatus n'était nullement défendu dans les premiers siècles de la poésie française. ⁴⁾ Megszorítottatott Morot és Roxesard óta, végre eltiltatott Malherbe óta, míg a prózában feltételesen meg vala engedve. ⁵⁾

Az angol nyelv ellenben igen érzéktelennek mutatkozik a hiatus irányában és nemcsak a metszetben, hanem a versszak más helyein is megengedi azt. ⁶⁾

¹⁾ L. erről bővebben: Leo Meyer I, 190—316. és Corssen Ausspr. II. 131—185.

²⁾ Az utolsó *elision*nak nincsen mindig helye Enniusnál; pl. *Insigneita fere tum mīlīā mīlītūm octo*, de Plautusnál is olvashatni e tekintetben több példát. L. Corssen. Ausspr. II, 197.

³⁾ L. Beauidry. Gramm. Comp. 58 - 70 lap.

⁴⁾ G. Weigand *Traité' de versification française* p. 213.

⁵⁾ „En poésie ce concours de voyelles — est absolument défendu dans le genre sévère, à moins que la première voyelle ne soit e muet qui s'élide par la prononciation devant la voyelle suivante.“ u. o.

⁶⁾ Fiedler, Sachs. Wissens. Gramm. d. engl. Spr. II. kötet 281. lap.

A német nyelvben sem nyom sokat a hiatus; sőt előszere-
retettel alkalmaztatik a keményebb elisiók elkerülése végett;
alkalmatlan csak az ugyanazon hangu önhangzóknak találko-
zása; pl. Goethe: „Die Kränze, die ich im Gedanken flocht“
vagy: „Ich freute mich bei einem jeden Schritt A magyar-
ban is sértő az ugyanazon hangu hiatus; p. Szász Károlynak
„Báró József emlékezete“ című költeményében 9.
strophá 5 v.

Nagy szive egész világnak elég volt és 12. strophá
1. v. Szerette e hazát, nem égbe nyuló és 14. strophá 1. v.
Nagy eszményét szerette ő e népben.

Bartal A.

A hasonlító mythologia.*)

Wlassich Gyula (a Reform múlt évi 358. számában) Peter-sennek a görög s római tizenkétistenrendszerről írott művét ismerteti, s ismertetését így végzi: „Ezzel a tizenkettős kultusz eredetét, fejlődését s összefüggését a csillagászzal röviden körvonalozván, megismertettük a magyar olvasó közönséget azon fontos kulturtörténeti kérdéssel, mely napjainkban oly élénken foglalkoztatja a külföld tudományos köreit.“ A kérdés nincs ugyan megnevezve, de a cikk tartalma sejteti, hogy „azon fontos kulturtörténeti kérdés“ alatt a mythológiát kell értenünk. Igen, a mythologia egyike a jelentősb kulturkérdéseknek az emberiség történetében, s különböző úton kísérte meg a régiebb és újabb idők emberei, hogy rá kielégítő választ adjanak; de az említett cikk — bár egyébiránt érdekes és tanulságos — nem hogy e válaszokat ismertetné, de jóformán magát a kérdést sem érinti.

A mythologia, a vallásnak ezen jogtalan örököse, a ragyogó és a sötét, a bűbájos és a rémitő regéknek ezen bonyolódott, sokszor alig áthatható szövedéke valódi talányként tűnt föl régiebb és újabb korok gondolkodóinak. S a kik pl. Görögország történetét ismerték, a kik tudták méltányolni magasfoku fejlettségét értelmi, erkölcsi és szépiészeti tekintetben, gyakorta csodálkoztak, olyan nemzet hogy fogadhatott el olyan vallást és hogy tarthatta azt türethetőnek csak egy pillanatig is? Minél inkább csodáljuk a görögök genialitását, annál inkább kell bámulnunk éretlenségét és képtelenségét annak, a mit vallásuknak neveznek. Legrégibb bölcsészeik csak úgy tudták, mint mi tudjuk, hogy az Istenségnek, hogy Istenség legyen, tökéletesnek,

*) Forrás: Müller Miksa Fölolvasásai a Nyelvtudományról (Lectures on the Science of Language) és Esszéi.

egynek, indulat és szenvedély nélkül valónak kell lennie: és mégis sok istent hittek, és legfőbb istenüket is felruházták minden olyan bűnnel és gyengével, melyek bármely embernek is gyalázatára válnak. Költőik szinte ösztönszerűleg tartózkodnak minden túlzástól, minden rendkívülitől és iszonyatostól, és — isteneikről mégis olyakat regélnek, melyek hallatára rémület és iszony kapná meg a legvadabb kannibált: mint csonkította meg Kronos a maga apját Uranost, mint falta föl saját gyermekeit és mint hányta ki utóbb elevenen valamennyit, mint akasztotta föl legdicsőbb istenük, Apollo a vele versenyezni akaró Marsyaszt egy fára, és mint nyúzta meg elevenen stb. stb.

Még sokkal csodálatosb, még bajosabban megfejthető talánynyal állanánk szemben, ha a görögök maguk olykor-olykor nem gondoltak volna erre, ha egy tudósuk, egy bölcsészük sem botránkozott volna meg soha ezen — sit venia verbo — vallási torzképeken! De nem hiába nevezzük őket aesthetikus nemzetnek: bölcsészeiknek már a legrégebb időkben feltűnt e különös jelenség, ámbár megfejteni nem igen tudták. Csak említenünk kell Xenophanest, ki a titánok, az óriások és centaurok harcát az elődök koholmányának (*πλάσματα τῶν προτέρων*) nevezi, — Heraclitot, a ki nyilvános gyülekezetekből való kitiltásra, botozásra mondja érdemesnek Homért és Archilochust. Ezeknek a bölcsészeknek kétségkívül magasztosb és tisztább vallásos fogalmaik voltak, mint a homéri rhapsódoknak, de a regés hit sokkal inkább összeforrott a görögök államéletével, sem hogy soká túrték volna az efféle önállóbb, magasztosabb fölfogások nyilvánulását: Anaxagorast börtönbe vetették, mivelhogy az istenek nevének képletes értelmet mert tulajdonítani; Protagorast elűzték Athénből, mert azt mondta, az istenekről nem lehet tudni, léteznek-e vagy sem; Sokrates áldozatául esett azon pusztá gyanunak, hogy nem hisz elég erősen a Homér-és Hesiodféle istentanban, pedig ugyan nem lehetett szemére vetni, hogy megtámadta volna valaha a szent hagyományokat. Utóbb a politikai szabadság fogytával mindinkább fölszabadult a gondolat, s Plátó a maga államából száműzte a „csalóka regéket“ (*μύθοις ψευδέσις*). Hogy még a költők is meg — megütköztek ezekben a regékben, erre csak egy példát: Aeschylus Eumeni-

dáiban azt kérdi a kar, hogyan hagyhatta meg Zeus Orestesnek az apagyilkosság megtorlását, mikor ő maga is Kronos apját trónjától fosztotta meg és békóba vetette? Ne csodáljuk azonban, hogy hitők rejtélyeinek megfejtése nem sikerült nekik, hogy bölcseik csak nagy félénken vagy csak alig merték érinteni ezeket a kérdéseket. Gondoljuk meg, hogy ezen regék, melyek mai tudósaink oly szabadon bánnak, mint akár a geológ a maga kövületeivel, a görög népek szentek voltak, hogy tiszteletes hagyománykép szállottak apáról fiúra, hogy alapul szolgáltak legszebb intézményeiknek.

A görögök kísérlette megfejtésekben különösen három irányt különböztethetünk meg: egy etikust, egy természetit és egy történetit.

Ethikus, azaz erkölcsi célokat tulajdonítottak némelyek a hitregetannak, mikor látták, mily hathatós eszközt nyújt a vallás, hogy az egyeseknek imponálni, állami egyesületeket rendben tartani lehessen. Azt hitték ugyanis, hogy réges régen, az emberek javítása és könnyebb igazgatása céljából találták föl bölcsek az istenek mindentudásáról és mindenhatóságáról, a jók jutalmazásáról, a gonoszok büntetéséről stbről szóló regéket. Hogy milyen fölületes ez a fölfogás, már csak azon egy ellenvetés is mutatja: ha fölveszszük, hogy a mythologia hasznos részeit bölcsek emberek találták föl, épen olyan joggal tulajdoníthatjuk azután az istenek-és emberekről szóló erkölcstelen meséket balgatag költőknek. Pedig ezt az ellenvetést már Euripides tette.

Mások (legtágabb értelemben vett) természetit alapot adtak a mythológiának. E magyarázásmód szerint a regéköltők régi természettudósok voltak, a kik ezen az úton akarták a népet természeti tünemények értésére s a természeti erők ismerésére oktatni. Némelyek szerint azt a kifejezésmódot, azt a phraseológiát birjuk a mythológiában, melynek segítségével az emberek hajdanában, a régek keletkezése korában gondolataikat egyáltalában közölni szokták egymással; mások szerint pedig azt a jelképes, mystikus nyelvet, mely által a regéknek költői tanuk titkait inkább leplezve, burkolva, mintsem értelmezve, fölvilágosítva adták elő. A mint látjuk, a regéknek ilyenén értelmezé-

sét találóan nevezhetjük allegorikus, jelképes magyarázatnak is. — Már Pythagorának egyik tanítványa, Epicharmus mondotta azt, hogy voltaképen a szél, víz, föld, nap, tűz és csillagok az istenek:

„Ὁ μὲν Ἐπίχαρμος τοὺς θεοὺς εἶναι λέγει
Ἀνέμους, ὕδωρ, γῆν, ἥλιον, πῦρ, ἀστέρας.“
(Stobaeus, Flor. XCI. 29.)

Empedocles a tűz, levegő, föld, víz nevének mondta a Zeus, Hera, Aídoneus és Nestis neveket. Már a régi természetbölcsészek szerették az ő alapelemüket (levegő, tűz, *ροῦς* stb.) Zeussal vagy egy-egy más istennel azonosítani. Sőt Metrodorus nemcsak Zeust, Herát és Athenét, hanem még Agamemnon, Achillest és Hektort is természeti erők personificatiójának mondta, és kalandjaikat természeti események képletezésének tartotta. Sőt Aristoteles is az allegorikus magyarázat felé hajlott. Socrates haszontalannak mondta, hogy minden regét így értelmezzenek, mindazáltal ő és vele Plato sokszor emlegetik a regék alatt rejlő értelmet (*ὑπόνοια*). Socratesről a legujabb időkig sokan hitték, hogy a hitregetanból hajdankori bölcsészet maradványait lehet kibányászni, — némelyek csillagászatot, mások a természettudományok egyéb ágait hitték benne fölfedezhetni, s még századunk első negyedében jelent meg egy nagy munka*), mely föladatául tűzte annak bizonyítását, hogy a mythológiát keletről jött tudós papok állították össze oly célból, hogy a görögthoni félvad népeket magasabb fokú műveltségre s az Istenség tisztább ismerésére vezéreljék.

A harmadik, a történeti elmélet rendszerint Euhemerus nevéhez fűződik. N. Sándor kortársa volt s azt mondják, Kassander Makedoniából fölfedezések végett a vörös tengerhez s Ázsia déli partvidékire küldötte, s ő utját egy vallásos regényfelében (*Ἱερὰ Ἀναγραφή*) írta meg. Elbeszéli ebben a művében, hogy Panchaea szigetén talált föliratokat (*ἀναγραφαί*),

*) Creuzer: „Symbolik und Mythologie der alten Völker“ (1816—1821.), franciául átdolgozva (Vinet Ernő és Maury Alfréd közreműködésével) Guigniaut M. által; „Les religions de l'antiquité considérées principalement dans leurs formes symboliques,“ Paris 10 vol.

melyek hirt adnak a görögök főbb isteneiről, de nem isteneknek, hanem királyoknak, hősöknek és bölcseknek tüntetik fel őket, a kiket holtuk után istenekké magasztaltak kortársaik. — Ámbár Euhemerus műve (és fordítása Enniustól) elveszett, eszméi oly hirre tettek szert, hogy regék történeti magyarázata közönségesen euhemerismusnak mondatik. Pedig sokan magyaráztak így egyes regéket, különösen a későbbi görög történetírók közül. A rege pl. azt beszélte, hogy réges régen két fekete galamb röpült Libyába és Dodonába s monnó helyen meghagyta a népnek, állítson jósdát Zeusnak. Már most Herodot azt mondja, hogy ez két valóságos egyiptomi, thebai asszony volt s hogy galamboknak mondták idegenszerű, madár-csicsergéshez hasonló hanguk, felketéknek pedig arcuk barna színe miatt, — és hozzá veti, hogy ezt a magyarázatot egyiptomi papoktól hallotta. Későbbiek szerint Aeolus időjóslatokban megbízható, tapasztalt hajós, a Cyclopok Siciliában lakozó vadak, a Centaurok lovasok, Atlas nagy csillagász és Scylla sebesen evező kalóz volt. S ezen nézeteknek is találkoztak később s a legujabb időkben is hívei. Szent Ágoston, Arnobius s a keresztény egyház legrégebbi polemikusai általában fölhasználták ezt a fölfogást a görög s római vallástan ellen irányzott támadásaikban: hogy oly isteneket imádnak, a kikről maguk is azt tartják, hogy nem istenek, hanem csak istenített halandók. Különösen a mult században kapták föl ezt az elméletet Franciaországban a bölcselkenő történetírók. Banier abbé („A mythologia és az ókor meséi a történetből megvilágosítva“ c. terjedelmes művében) nagy bizakodva érvel, hogy „dacára mindazon ékitményeknek, melyekkel a regék ellátvák, csekély ügygyel-bajjal meg lehet ismerni, hogy a legrégebbi idők iörténelmének tartalmazzák egy részét.“ Sőt mainap is találunk a hitregetannak némely kézi könyvében ilyeneket: hogy Jupiter krétai uralkodó volt, Herakles győzedelmes hadvezér, Priamus keleti király és Achilles derék harcos Trója ostrománál. És ezt a trójai hadmenetet is még sokan hiszik való történeti ténynek, holott egy csöppel sincs jobban megbizonyítva, mint az hogy a Titánok az Olympust ostromolták vagy bár az, hogy Nagy Károly Jeruzsálemet meghódította, pedig erről is tud mesélni néhány középkori lovagregény.

Elsőítélet nélküli tudósok érzették e magyarázatoknak elégtelenségét, de minthogy lehetetlennek látszott a mythológiának, ennek a Sphinxnek, talányait kielégítőbb módon megoldani, a legtöbben egyezkedésre léptek az elmondott három elmélettel s megengedték, hogy a mythologia némely részeinek erkölcsi, másoknak physikai, még másoknak történeti jellegük van. De belátták, hogy a regék igen nagy számának így sem lehet kimutatni alapját. A sphinxnek legfőbb talánya megoldatlan maradt.

A mult század végén született hasonlító nyelv-tudomány újabb lökést adott a mythologikus probléma megfejtésére irányult törekvéseknek is. Felfödöztek távol keleten a régi hinduk nyelvét, a szanszkritot, melynek ismeretét Wilkins, Sir W. Jones, Colebrooke munkáinak köszönjük. A dúsgazdag szanszkrit irodalomnak, a hinduk szent könyveinek ismerete egészen új látkört nyitott a hajdankor történetében, s a vele foglalkozót egészen új fölfogásra, új combinatiókra utalta.

Schlegel, Humboldt, Bopp és mások lángeszű kutatásai folytán tudjuk, hogy a hindu brahmának, a görögök és rómaiak, a celt, germán és szláv törzseknek nyelve mind megannyi testvér nyelv, hogy mindegyik éppen olyan továbbfejlése egy közös ősnyelvnek, a milyen továbbfejlései a latinnak az úgynevezett román nyelvek: a francia, olasz, spanyol, portugall stb. Ha világos fogalmával birunk a nyelvrokonságnak, ha tudjuk, hogy testvér nyelvek nem annyira gyermekei egy régibb nyelvnek — mint pl mi emberek szüleinknek vagyunk gyermekei —, hanem annak csak módosult, modernebb alakulatai, be fogjuk látni, hogy: oly szónak, mely több rokon nyelvben van meg nem adhatunk oly etymológiát, mely csak az egyik nyelvben érvényesíthető, s a rokon-nyelvbéli kifejezésre nem alkalmazható. Ha pl. Plato θεός-t (isten) θεῖον (futni) igéből származtatja, minthogy az első istenek — nap, hold — folyton futják az eget, vagy ha Herodot τινθεῖναι-től (megtenni, megalapítani) származtatja, úgy hogy θεός annyit tenne, mint rendező, törvénytevő, — az ilyen szófejtések ellen, ha a görög nyelv terén maradunk, nem igen tehetünk kifogást. De mihelyt tudjuk, hogy θεός

a szanszkritban és latinban a rokon *dēva*, deus alakokban jelenik meg, mindjárt el fogunk vetni minden oly etymológiát, a mely csak a görög szóra vet világot, a többire pedig nem. Így van ez s egy csöppel sem különben a mythológiában is. Mert a hasonlító nyelvészetből nem csak azt tudtuk meg, hogy a legközelebb, a legszükségesebb fogalmaknak = mint apa, anya, fi, lány, férj, tehén, kutya, ló, fa, malom, föld, ég, viz, csillag — valamennyi árja v. indgermán nyelvben egyenlő jegyük van, hanem azt is hogy mindegyik ezen nyelvek közül oly elemeit bírja a mythologikus szólásmódnak, melyek a közös eredetnek kézzel fogható nyomait mutatják. Hasonlító mythológiának nevezzük azt a tant, a mely a kifejlődött mythologikus rendszereket összehasonlítja, a rokon nyelvű népeknek rokon hitregéit egymással összevetve fejtegeti és így iparkodik kimutatni eredetüket. A hasonlító mythologia a tudomány legifjabb szülöttje s e téren bizonyára Müller Miksának köszönhetünk legtöbbet, a ki az ő essai-i*) közt irt egy mythologikus tanulmányt szokott szellemességével.

A nyelvtudomány hozza napfényre az emberi elme legősibb működésének folyamatát, irányait, módjait. A történettudomány beszéli el a már társadalmakká, népekké, államokká tömörült embereknek tetteit, törvényhozó intézkedéseit stb. De a kettő között van még egy korszak, a közönségesen úgy nevezett mythikus korszak; ebbe esik az első állami intézmények keletkezése, az első vallások és a hitregék fejlődése. És az emberi elme ismerni akarja ezt a kort is, ámbár azt mondják sokan, hogy „hasztalan fáradság a görög élet mondáiban az igazságnak sejthető alapját nyomozni“, és az emberi ész bizik magában, hogy leküzdve a nehézségeket, a tudomány fáklyájával bele fog világítani a mythusok homályába, ámbár azt mondják némelyek, hogy „a mythologia olyan mult, a mely nem volt jelen soha“. Mert mi célból tanulmányozzák korunkban az okor történetét, az ókor nyelvét? mi célból fejtegetik az ősrégi feliratokat és nyomozzák a mythusok eredetét korunkban, melyben joggal mondták, hogy a „Times“-ben több a bölcsesség, mint Thucy-

*) „Chips from a German workshop.“

didesben s hogy Bacon művei tanulságosabbak a Puránák kosmogoniájánál? Az a meggyőződés ösztönöz bennünket minderre, hogy ha eleget akarunk tenni a delphii tanításnak, ha tudni akarjuk, mi az ember, — előbb azt kell tudnunk, mi volt az ember.

A mythuszok, a hitregék 1) a természetes vallásnak, 2) a régi korbeli emberek költői kedélyének (s 3) a nyelv némely tulajdonainak köszönik fejlődésüket.

Kant bizonyítja,*) hogy gondolásunk a tapasztalásból s annak értelmes földolgozásából indulva fölfelé az elveket keresi és elégedést csak egy legfőbb és legelső egységben talál, mely minden többséget, mindennek létokát magában foglalja; — ez az Isten eszméje. Az ember nem gondolhatná végesnek magát és a körötte levő dolgokat, ha nem volna jelen gondolkodásában a végtelen, a tökéletes eszméje. Lelkében dereng a végtelennek érzete, vágyva sejtí a tökéletest, a föltétlent, az istenit. És az emberiség gyermekkorában, mikor az ész inkább csak ösztönkép működik s a derengő eszme látható tárgyat keres magának, mi lehet erre alkalmasabb, mint az ég, a mely mindent befog, s mely mindennek fényt és meleget ad? Ma is mondunk ilyeneket: tudja a jó ég! az égre kérlek stb. A négereknél és malájoknál, sőt a sínaiaknál ma is az ég neve fejezi ki az Isten fogalmát. És az Isten név közös árja alapszava, dio szintén a fényes égre utal. — Látjuk, hogy a vallás eredetileg egy — isten — hit volt, de nem gondolatilag világosan meghatározva, hanem eleven szemlélésben, mint az ösztönszerű vallásos érzet első kifolyása, mint oly egységben való hit, mely magában foglal minden többséget. És épen ezért fejlődik és bontakozik ez az egység. Az ember más természetűnek, lelki érzetnek is érezheti hatalmát és istenítheti. Így a mindent nyújtó ég és a fogantató föld között oly viszonyt talál mint férfi és nő között (v. ö. ég és föld együttes tiszteletét a védákban; Zeus és Dionét a pelasgoknál, Baalt és Melittát Babylonban.) Így teszi a napot, mint a fény kútfejét, az égnek elsőszülött fiává. Így személyesíti a természetnek tavaszát és őszét, nyarát és telét, a

---

*) Kritik der reinen Vernunft.

napnak mindennapi születését és leáldozását vagyis a szenvedést, a halált és az újjászületést, és lesz belőlük Adonis, Osiris, Dionysus*).

Igy járul aztán az első észleletekhez utóbb a képzelem, a poézis. Már a szavaknak s a mozdulatnak alakításában van költészet. Mikor az ember a természet tüneményei fölött kezdett elmélkedni, képzelete színezte ki következtetéseit, a képzelet, a költészet fejlesztette tovább a jelképeket. Ma is mondjuk, hogy a róka a ravaszságnak, az oroszán az erőnek jelképe. A gyermekkorát élt emberiség könnyen tehetta mindezeket szellemi tulajdonok és isteni hatalmak jelképévé. Az állatistenítés nem egyéb, mint állatsymbolika. A sötétben látó baglyot a hellének éles elme jelképévé tették; Dionysust, Indrát neveztek bikának; Baalt bikaalakban rajzolták. Ha egyszer a természeti tárgyakba személyes erőket, nemtőket helyeztek, ha pl. a forrásba nymphát képzeltek bele, a ki önti a vizet kifelé, és azután „látták, hogy lengő ruhaként száll föl fehér köd a vizről, a képzet már bővült avval, hogy a forrás szüze csodás ruhát sző. A viznek loccsanását, mormogását, susogását olybá vették, mint az istenasszony szavát, csodálatos, szívhez szóló énekét. Ily elemekből sarjadtak regék nymphákról és múzsákról a görögöknél, és fonó, dalkedvelő erdei asszonyokról (Waldfrauen) a németeknél.“ (Mannhardt.)

De a „Philologiai Közlöny“ lapjain legközelebbre érdekel bennünket az a hatás, melylyel a nyelv volt a regék fejlődése.

Be van bizonyítva, hogy beszéd nélkül nem lehet ész és hogy ész nélkül nem lehet beszéd: a kettő között jóformán csak alaki különbség van.**) Innen van, hogy pl. a görög *λόγος*-szal jelöli, hogy a latin *ratio* (ész) *oratio* (beszéd), a magyar gondolat és a lappkone (beszéd) közös gyökből alakultak. Könnyen átlátható tehát, hogy a beszéd, a nyelv

*) L. többet: M. Carriere, Die Kunst im Zusammenhang der Culturentwicklung u. die Ideale der Menschheit, I. Die Anfänge der Cultur . . . in Religion, Dichtung u. Kunst. Leipzig 1863.

**) A polinéziaiak a gondolkodást „gyomorbeli beszéd“-nek nevezik.

minden szellemi tevékenységre nagy befolyással van, hogy pl. akármely népnek nyelve és gondolkodásmódja a legszorosabb kölcsönhatásban áll. Szó nélkül lehetetlen gondolkodni: „nevekben gondolunk“, azt mondja Hegel. Lássuk néhány példában, mint hat a nyelv a gondolatra.

A „semmi“-ről úgy beszélnek és bölcsekednek a philosophok, mint akármilyen másról, sok bölcsészeti rendszernek egyik főanyagát teszi, sok költő veszi legmeghatóbb szemlélődései tárgyául sőt Nirvâna névvel sok millió buddhista imádásának fő tárgyává lett. Pedig a semmi olyan szó, vagy akár fogalom, a melynek megfelelője, tárgya sehol sincs. És épen ezért a nyelv sem adhatott neki más módon kifejezést, mint úgy, a mint csakugyan tette is: valami létezőnek vagy egyáltalában a létnek tagadása által. Így a magyar semmi = mi sem nem is valami; a francia ne rien = non rem (nem valami), ne point = non punctum (egy pont, egy szúrás sem); az olasz niente = non en(t)s (nem való, nem levő); a latin nihil v. nihilum = nihilum, ne-filum (még egy szál sem, egy fonál sem); a szanszkrit asat (semmi) = a + sat (nem + levő). De mivel e kifejezések lassankint egy-egy rövid szóvá lettek, lassan lassan hozzá szokott az ember a semmiről, mint akármilyen másról beszélni, azt költésnek és bölcsekedésnek, sőt imádásnak tárgyává tenni. Ime ez egy példája a legvalóságosabb mythusnak. Mert Müller szerint mythológiának nevezzük azt a processust, melyben a beszéd lassankint erőt vesz a gondolkodáson, míg nem uralkodik rajta.

Így pl. Zeust a görögök már igen régi időben elnevezték *Κρονίων*, *Κρονίδης*-nek s ez tulajdonképen nem jelentett mást, mint „az idővel való, az idő képeviselője, az időn végig létező“. Idővel elhomályosult a névnek illetően értelme, kivált mikor az időt jelölő *κρόνος*-ból is lassankint *κρόνος* lett. Az *ίων*, *ίδης* végű nevek pedig utóbb kizárólag mint patronymikumok, atyanevek maradtak használatban. Mikor tehát utóbb arról gondolkoztak a görögök, Zeust miért hívják *Κρονίδης*-nek, természetesebb felelet nem lehetett, mint az, hogy „Zeus Kronion egy régibb Kronos nevű istennek a maradéka, a fia.“ És kész volt a genealogia: Kronost tették Zeusnak atyjává.

Igy Apollot a régiek elnevezték *Λυκίηνος*-nek, a vilá-
gosság szülöttjének, s lett belőle Lykia fia; neveztek *Δήλιος*-nak,
fényesnek, s rámondták utóbb, hogy „delosi, Delosban született“.

Hogy a beszéd, a nyelv ilyenéknép erőt vesz a gondolaton,
az értelmén, ez különben is számos példákön észlelhető. Csak
egyet említek még. Szanszkritban d h a v a férj; ebből lett vi-
d h a v â férjtelen, özvegyasszony, latinban vidua. De a latin
nyelvben lassankint elhomályosult e szó eredetének tudata, úgy
hogy utóbb az özvegyembert is úgy hitták, hogy viduus, pe-
dig ha a szónak eredetét vesszük tekintetbe, ez épen oly érte-
lemellenes („férj nélküli férj“), mint a német wittwer, az
angol widower.

Az árja regék fejlődésére még az is nagy befolyással volt,
hogy az árja nyelvekben legtöbb, sőt eredetileg minden névnek
vagy him vagy nő neme volt, úgy ha pl. Natura-ról képlete-
sen beszéltek, okvetetlen asszonyi lénynek képelték, Helios-t
pedig férfinak.

De a hajdankor beszédmódjának még egy tulajdonságát
kell itt szemügyre vennünk. „Az újabb nyelvek annyira teltve
vannak abstract kifejezésekkel, hogy már alig vagyunk képe-
sek öt-hat sort leírni képek nélkül.“ *) A régi nyelvekben ter-
mészetesen hiányzottak az elvont kifejezések, s ezeket sokkal
objectivebb, s ha kellett, merész képes szólamok pótolták. Mai
költőink a helyett, hogy „a nap fölszítja, elpárologtatja a har-
matot“ képletesen mondják, hogy „a nap fölcsókolja a harma-
tot“ : az őskori embernek alig volt erre egyéb kifejezése. Shaks-
pere azt mondatja Júliával:

Ó éj, bocsásd le sűrű fátyladat . . .

Hajdanta egészen rendesen beszéltek így. És e beszédmód-
ban sok regének találjuk magyarázatát. Volt pl. egy híres dal-
nok; azt mondták róla magasztalásképen, hogy még a kövek
is megindulnak énekére; utóbb ezt szó szerinti értelemben vet-
ték és azt mesélték, hogy csakugyan volt egy zenész, a ki játéka-
val megindította a köveket s úgy rakott belőlük várfalakat. Ér-
demes lesz átvenni Müller M. eml. essai-iből egy szép példáját
az ilyen regealakulásnak.

*) Szarvas G. Nyelvtud. Közl. X. 144 l.

A fölkelő napot nevezi a germán mythologia Wustan fejének, az Isten arcának; Hesiod azt mondja róla:

Πάντα ἰδὼν Δίος ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας; a védák is nevezik az istenek arcának. „Hasonló felfogás nevezte a görögökkel a napot Kephalosnak (fejnek). És ha Kephalost Herse (a harmat) leányának mondják, ez a patronymikon a rege nyelvén ép azt jelenti, a mit mi úgy mondanánk, hogy „a harmatos mezők fölött kelő nap“. Kephalosról beszélnek, hogy Prokrisnak volt férje, hogy szorlette, hogy hűséget fogadtak egymásnak. De Eos (a hajnal) is szereti Kephalost, megvallja szerelmét, de Prokrisnak hű férje megveti őt. Eos azt mondja neki, addig legyen Prokrisnak hive, míg Prokris meg nem szegi fogadását. Kephalos rááll, idegen alakjában megy Prokrishoz és elnyeri szerelmét. Mikor Prokrisnak szégyene napfényre jut, Kretába menekül. Ott Diana olyan kutyát és lándzsát ad neki, melyek sohasem tévesztik céljokat. Prokris vadásznak öltözik és visszatér Kephaloshoz. Ez együtt vadász vele és kéri, adja neki kutyáját és lándzsáját. Azt a föltételt adja, hogy őt szeresse Kephalos, s a mint ez rááll, Prokris megismerteti magát és Kephalos visszafogadja. De Eos keceitől félti Prokris a férjét s míg féltékenyen szemléli, Kephalos akaratlan megöli lándzsájával, mely sohasem téveszti célját.

„Mielőtt megfejtethnők ezt a regét, (melyet sok változattal mondanak el görög s latin költők), előbb föl kell megoldnunk és alkotó elemeire bontanunk.

„Első: „Kephalos szereti Prokrist.“ Prokrist a szanszkrit segélyével kell magyaráznunk, a hol *pruś, priś* = föcscsenteni és kivált esőcsöppökre vonatkozik . . .

„Ugyanaz a gyökér germán nyelvekben (*frost* stb.) a dé r fogalmát vette föl, és Bopp szerint *pruś* = ófeln. *frus* (*fri-gere*). Görögben erre a gyökre vihetők *πρωΐ* *πρωϊός* harmatcsöpp és *πρόξις* harmat . . . Regénknek első része tehát egyszerűen annyi mint: A nap csókolja a (reggeli) harmatot.

„A második mondat: „Eos szereti Kephalost.“ Ez nem szorul magyarázatra. Ez az a régi rege, mely százszor is visszatér az árja mythológiában: A hajnal szereti a napot.

„A harmadik: „Prokris hűtlen; de új kedvese, ámbár

más alakban, mégis ugyanaz a Kephalos. "Ez a költői kifejezése lehet annak, hogy a nap sugarait a harmat sokféle színben tükrözi vissza, úgy hogy azt lehetne mondani, Prokrist sok szeretője csókolja; de mind ugyanaz a Kephalos az, álrühában, de utóbb mégis megismerszik.

„Az utolsó mondat: „Kephalos megöli Prokrist“ azaz: a harmatot fölszívja a nap. Prokris szerelméért hal meg és Kephalos megöli, mert szereti. A harmatnak a forró napsugarak által való lassu, de elmaradhatatlan fölemésztese az, a mit olyan igazán fejez ki a rege, hogy: Kephalosnak sohasem hibázó lándzsája akaratlan találja az erdő mélyében rejtőző Prokrist.

„Csak egymás mellé kell állítanunk ezt a négy mondatot; s akármelyik költő azonnal elmondja a regét Kephalos, Prokris és Eos szerelméről és féltékenységről . . . .“

Lássuk most az árja mythológiának néhány jelesebb istenét és istenasszonyát.

Az árja mythológia legfőbb istenének a neve szanszkritban Djaus, görögben Zeus, latinban Jovis*) vagy Jov, Ju ebben: Jupiter, ónémetben Zio, angolszászban Tiu (ezekben: Tiusdaeg, Tuesday). Mindezek egy eredeti dju (guna djo, vriddhi dja u) vagy div (g. dev, v. daiv) gyökre vannak visszavezetve, melynek fényeset, fénylőt kellett jelentenie, mert dju a szanszkritban t-vel továbbképezve (djut) am. sugározni és dju maga = nap és ég; az ég fogalom pedig, tudjuk, legközvetlenebb szolgáltatója az isten kifejezés't. A görögben lett Zeus és a boeotiai tájnyelbben Deús (Δεὺς). Ugyanezen gyökérből lett Ζήν, a latin Jan, később Janus**) és Jáno. Innen vannak Diespiter, divum v. dium (ég), dies sőt Diana e. h. Divana a mennyei szüz. Az általános istennév is származhatott ezen gyökből (deva, deus θεός), mert az első istenségek csupa ragyogó lények voltak,

*) Előfordul mint nomiativus Enniusnál: Jupiter = Jovis pater (Jovis atya), úgy hogy Jupiter izről izre egyezik Djauspitar-ral (Djaus atya), mely a védákban sokszor előfordul. — Ide tartozik Dius is ebben: Dius Fidius (Ζεὺς ἰδίους).

**) Januspater ép úgy volt egy szónak vége, mint Jupiter, Diespiter.

nap, ég, hajnal, kikelet, ezekre tehát ráillett a közös deva (fényes) név. Az Eddában Djausnak Tyr felel meg. Említendő még, hogy daiva már a későbbi szanszkritban végzetet, fátumot jelent; a zendben és a szláv mythológiában ép így lettek a divék démonokká, gonosz szellemekké.

A görög Uranós (*Οὐρανός*), mely tulajdonképen az eget jelentette (*οὐρανός ἐστὶς ἰνερθεῖν*) ugyanaz, mi a szanszkrit Varuna, mely az éjnek istene, de az éji eget, az eget is jelenti. Gyökük var földni, takarni, befogni.

A mindent befogó csillagos éjjeli égnek megfelel másfelül a nappal uralkodó nap. A fényes égnek (a div-nak, Zeus-nak) fiául, mindenható orejének kiváló nyilvánulásául, a fény osztó-jaul lép föl a nap. A napnak eredeti közös mythususa minden egyes nép hitregéiben hagyott nyomokat.

A védákban Savitar a napisten. Erről kell egy regét említenem, mely szintén föltünteti a szó hatását a gondolatra. Savitart több helyen nevezik a védák aranykezűnek. Ez nyilván költői jelölése a napsugaraknak, egyszerű metaphora. És ime! magyarázatul azt mesélik a régi brahmánok, hogy a napisten áldozás alkalmával elvágta kezét és hogy aztán a papok aranykezet csináltak neki.

A görögöknél a napisten mint Helios, Phoebus, Apollon jelenik meg. A fő, a közös napisten mellett mindenütt napistenféle hősök tűnnek föl. Ilyen Trita Indiában = Thraëtona a Zendavestában = Feridun a persa hőskölteményekben. Ilyenek Herakles (a ki leküzdi Cerberust; Kerberos = sskr. çarvara, çarvarî éj, melyet leküzd a kelő nap), Belleophon, Perseus, az ind Karna, a kelt Tristan a germán Siegfried. Mindezekről azt beszéli a rege, hogy náluknál gyöngébbeket szolgáltak, úgy mint a nap, mely fényt a meleget oszt, elüzi vagy kiirtja az éj szörnyeit és ez által az embereknek, tehát nálánál gyöngébb lényeknek szolgál. — Achilles, Meleager, Kephalos, a germán Baldur és Siegfried, a persa Sijavuš mind ifju kora virágában hal meg, mint a nap, mely teljes erejében hal meg este, mikor az ocean hullámaiba merül.

De a napistent minden nap megelőzte a hajnal, melyet majd anyjának, majd leányának, legtöbbször pedig kedvesének

mondanak, a szerint a mint egyik vagy másik fölfogása érvényesült. A hajnalpir elterjed az égen, hirdeti a nappalt, de a nap elől eltűnik, fut előle, meghal kedvesének csókjától, ölelésétől, azután keresi a napisten és este, nyugaton megint találkoznak. Egy-egy rege (v. ö. fönnebb a Kephalos, Prokris és Eosról szólót) úgy tünteti föl a napot, mintha hűtlenné válnék reggeli kedveséhez: este más kedvest ölel és azért hal meg. — A hajnal sokféle alakban jelenik meg a mythológiában; különösen Müller Miksa származtat sok regét gyönyörű és szellemdús fejtegetéssel a hajnal mythusától. Legismertebb nevei szanszkr. Ušas = görög Eos = ~~...~~ rora (*Ausosa) = germán Ostera (a keletnek, ~~...~~ istenasszonya; az ő tiszteletére ünnepelték a tavaszi ~~...~~ ünnepet, s ez a név ment aztán át a keresztény húsvét...

A nap és a hajnal közti viszonyra vezet vissza Müller a védáknak szép regéjét, Pururavas és Urvasíról. Urvasí csak oly föltétellel megy nőül Pururavashoz, ha mindig csak királyi ruhájában mutatja magát. Pururavas egyszer sértett önérzettel fölpattan, hogy rablókat vegyen fűzőbe, nem ér rá öltözködni, meztelen jelenik meg (a meztelen fényben fölkelő nap). Erre szemérmes kedvese eltűnik, de igéri, hogy visszajő: Pururavas élte alkonyán megtalálja kedvesét (a nap este az esthajnalt.)

Tithonos (= sskr. didhjanas, ragyogó) sem más, mint a ragyogó nap. Eos kérelmére halhatatlanná lesz, de mivel Eos elfelejt örök ifjúságot kérni neki, elfonyad, mint egy roskatag vén ember, örök ifju neje karjaiban, (az esti nap az esthajnaltól ölelve) a ki szerette, míg ifju volt és nyájas hozzávénségében.

Endymionban is (ettől: ἐνδύω alámerülni,* ἐνδυμα leáldozás) a leáldozó napot találjuk föl. Zeusnak, a fényes égnak és Kalykének, a mindent elrejtő éjnek (καλύπτω) a fia, vagy más változat szerint Zeusé és Protogeniáé, a korán szülő hajnalé. Azt mondták a régiek: „Selene (a hold) szereti Endymiont, örökös fölötte“ e. h., „sötétedik, a nap után jön a hold.“ „Selene álomban csókolja Endymiont“ e. h. „éj lesz.“ Mikor ilyen töredékes kifejezéseknek eredeti értelme elhomá-

lyosult, fejlődött lassankint egy mythus. Endymion és Selene szerelméről, egy-egy öreganya a képzelemnek nagy meg-eröltetése nélkül mesélhette unokáinak, hogy Endymion egy ifju volt, a kinek örök éltet, de örök álmot adott Zeus, hogy a latmosi barlangban, az éj barlangjában (mert Latmos azon gyökből van, melyből Leto, Latona) merült álomba stb. stb.

Eosia vagy *Vesta*, a tűznek, azután a szüzies tisztaságnak istenasszonya, ugyanazon vas v. uš gyökérből való, melyből Ušas, Eos, Aurora (ugyanabból valók sskr. u s r a kora, u š n a forró; lat. u r o = uso, aurum; görög *αἴω*, *αἴρω*, *ἤρι*; néw. o s t).

Müller *Eros* is a napra viszi vissza, mely a védákban *Arva*, *Arasa* néven is nevezetik.

Erinnys is a hajnal egyik szanszkrit nevével, *Sarajuval* állítja össze *Kuhn* és *Müller*. Utóbbi szerint *Erinnyus* v. *Erinys* nem volt kezdetben egyéb, mint a hajnal, mely napfényre hozza, földeríti a gonosz tettet, és így fejlődött azután egy, majd több *fúria* belőle.

Müller szerint még pl. *Ἀάφρη* és *Ἀθήρη* = az ind *Ahanâval* (szintén a hajnalnak egyik neve), *Χάριτες* = *Haritas* (a napistent vivő paripák), *Orpheus* = *Ribhu* (Indrának és a napistennek melléknéve,) *Όρθρος* = *Vritra* (szörny, melyet a védákban *Indra*, a görögöknél *Herakles* győz le) és így több más.

Volt tehát már az egységes árja népnek mythológiája, ám- bár ez a mythologia úgy mint az árja nyelv és az árja költés teljes virágzásra Hellasban fejlett. Annyi minden esetre kitűnik az eddigi fejtegetésekből, hogy a görög mythológiában igen igen sok van, a mi nem speciális görög fejlemény, a mit nem birunk megmagyarázni, ha görög téren maradunk; hogy a közösen még együtt élt árja népnek volt már mythológiája, és hogy ez a mythologia (különösen ha még az indogermán nyelvek közös tulajdonaiban, közös eszjárásában rejlő tényezőket is tekintetbe vesszük) magában hordta az utóbb külön külön kifejtett egyes mythológiák csiráit és építő anyagait; hogy tehát, ha egy-egy árja népnek hitregéit sikeresen akarjuk fejtegetni, biztos

út, a melyen bátran haladhatunk a cél felé, egyedüli eszköz, a mely teljes siker reményével kecsegtet : a hasonlítás.

„Hogyha Hegel“ — azt mondja Müller —, a görög és szanszkrit nyelv közös eredetének fölfödését egy új világ fölfödésének nevezte, ugyanezt mondhatjuk a görög és a szanszkrit mythologia közös eredetéről. A fölfödés megtörtént, és a hasonlító mythologia tudománya nem sokára olyan jelentős lesz mint a hasonlító philologia.“

Steiner Zsigmond.

Pindarica.

II.

(L. Phil. Kōzl. I, 319 kk.)

Odae Olymp. II. quum plures locos, tum et versus 61 et 62-um corruptos exhibent codices manuscripti, eaque corruptela efficit, ut et quae antecedunt, et quae sequuntur, vel intellegi, vel ab interpretatoribus recte explicari nequeant. Poeta (v. 53-o) divitias virtutibus ornatas multarum rerum opportunitatem habere dicit, et (vv. 56—70.):

- εἰ δέ νιν ἔχων τις, οἶδ'ε τὸ μέλλον,
ὅτι θανάτων μὲν ἐνθάδ' ἀντίκ' ἀπάλαμνοι φρένες
ποινάς ἔτισαν, τὰ δ' ἐν τᾷδε Διὸς ἀρχᾷ
ἄλιτρά κατὰ γᾶς δικάζει τις ἐχθρᾷ*
60. λόγον φράσαις ἀνάγκη.
*ἴσον δὲ νύκτεσσιν αἰεὶ,
ἴσα δ' ἐν ἁμέραις ἄλιον ἔχοντες, ἀπονέστερον
ἔσλοὶ δέκονται βίοντον, οὐ χθόνα ταράσσοντες ἐν χερσὶ ἀκμᾷ
οὐδέ πόντιον ὕδωρ.*
65. κενῶν παρὰ δίαταιν ἀλλὰ παρὰ μὲν τιμίους
*θεῶν, οἵτινες ἔχαιρον εὐορκίας, ἄδακρυν νέμονται
αἰῶνα· τοὶ δ' ἀπροσόρατον ὀκχέοντι πόνον.
Ἵσοι δ' ἐτόλμασαν ἐστρίς
ἐκατέρωθι μείναντες ἀπὸ πάμπαν ἀδίκων ἔχειν*
70. ψυχάν, ἔτειλαν Διὸς ὁδὸν παρὰ Κρόνον τύρσιν. κτλ.

quibus versibus describitur futura conditio defunctorum, quae qualis sit, scire divitem illum poeta affirmat cujus equidem tria genera discerni posse video:

1) mortuorum improbos poenam sumere hac in terra (vv. 56—58),

2) scelera hic commissa judicari sub terra (vv. 58—60),

3) eos, qui utroque loco ter ab omni injuria liberos servarint animos, introire in Saturni arcem, inque beatorum insulis vitam degere (vv. 68 ss.).

In prima sententia, que inest versibus 57 s.:

ὅτι θανόντων μὲν ἐνθάδ' ἀντίκ' ἀπάλαμνοι φρένες
ποιναὶς ἔτισαν

sermo est de animis mortuorum (θανόντων), qui apud inferos scelera admiserunt, quorum poenas remissi in hanc terram (ἐνθάδε) luunt. Obscurum reddit sensum vocabulum ἀντίκα (subito), neque defuerunt, qui versus modo citatos cum sequentibus:

τὰ δ' ἐν ταῦδε Διὸς ἀρχῆ
ἄλιτρον κατὰ γᾶς δικάζει τις ἐχθρῶ
λόγον φράσαις ἀνάγκη.

conjunctos ita interpretarentur, ut significarent, alios quidem (μὲν) vitiorum poenam subito in hac terra sumere, alios vero (δὲ) judicari apud inferos; obstat, quominus verba sic intellegantur, vocabulum, θανόντων (mortuorum), quod hac de causa Oelschlaegerus haud inepte in, βροτῶν τῶν mutare voluit (similiter Hartung: φονῶν τῶν'); sed de metempsychosi verba fieri, e versibus 68 ss. quoque patet, recteque Rauchensteinus perspexisse videtur, ἐνθάδε jungendum esse cum, ποιναὶς ἔτισαν et vocabulum ἀντίκα lenissima medela in ἀντίς (iterum) corrigendum esse. Sic optime jungitur huic sententiae altera (vv. 58—60) de sceleribus in hoc Jovis regno commissis judicare aliquem apud inferos, infesta necessitate. Quo pertinent versus 61—67,

ἴσον δὲ νύκτεσσιν αἰεὶ etq. s.?

Hic habes, quae Dissenius (Pind. clarm. II. p. 40) de hac re censuerit, assentientibus omnibus fere interpretibus: „Jam quod porui Pindarus tibi dicet planissime, ubi tenueris non finiri universae

sententiae ambitum v. 60., sed hanc priorem tantummodo esse partem, potiore, alteram de praemiis bonorum. — Logica igitur ratio membrorum haec est: *οἷδεν, ὅτι ἀπάλαμνοι μὲν φρένες ποιηὰς ἔτισαν, ἴσον δὲ νύκτεσσιν αἰεὶ — ἔχοντες ἀποπέστερον ἔσλοὶ δεδόρακται βίον*, particula *ὅτι* ad utrumque membrum pertinente.“

Sed vir doctissimus, si quid video, haud recte sensum perspexit; neque enim nexus sententiarum talis est, ut conjunctio „*ὅτι*“ ad vv. 61 ss. pertineat, nec de praemiis solum bonorum hac sententia agitur, immo poeta ipse verba adjicit (v. 67):

τοὶ δ' ἀπροσόρατον ὀκχέοντι πόρον —

opposita poena improborum (*τοὶ δὲ*) praemiis proborum (*ἔσλοὶ*); illorum sortem uno solo vocabulo „horrendam“ dicit, horum vitam — *βίον* — longius describit, ea, nisi fallor, de causa, quod victorem, quem laudat, Theronem, hujus sortis participem fore persuarum habeat. Perperam igitur judicavisse nuperrime videtur M. Schmidtus (Pindars Olymp. Siegesgesänge p. CXXII.), cum versibus 61 ss. hanc inesse sententiam putaret: „Necesse enim est similem sibi justorum condicionem animo formaverit poeta, sceleratorum sorti, quos docuit facinorum in vita commissorum poenas post excessum luere apud umbras, scelerum vero in Orco perpetratores post reditum in vitam. Itaque *νύκτεσσιν* i. q. caliginosa apud inferos nox, *ἐν ἀμέραις* i. q. supra dixit *ἐν τῷδε Αἰὼς ἀρχῆ*.“ Nullo modo hi versus cum antecedentibus hoc modo conjungi possunt, sed cohaerent sive sequuntur ex illis interposito verbo „*δικάζει*“, ita ut vv. 61—67 descriptionem quodammodo accuratorem contineant sortis, quae juxta iudicium maereat animos defunctorum, quae qualis sit proborum, exponitur versibus 61—66; necesse igitur est hoc spectent, versus 61 s. quoque, qui vulgo sic leguntur in codicibus:

ἴσον δὲ νύκτεσσιν αἰεὶ

ἴσα δ' ἐν ἀμέραις ἄλιον ἔχοντες, ἀποπέστερον

ἔσλοὶ δέκονται βίον . . .

nonnulli ll: „*ἴσα ις δὲ ν. α. ἴσα ις δ' ἐν ἀμέραις κτλ*“ tradunt

sensu vero utraque scriptura caret. Conjecturas plurimas collegit Bergk ius (Pind. carm. p. 27), ad quos accedit Schmidtii (l. e.), qui locum sic mutare studuit:

*ἴσαις δὲ νύκτεσσιν ἄμμι
χρόνον ἐν ἀμέραις ἄλιον ἔχοντες . . .*

mutavit sane, sed haud emendavit, quamquam recto perspexit in emendando loco prae ceteris scholia esse adhibenda, in quibus legimus (l. c. p. CXXI): „ἴτον ἡμῖν τοῖς ζῶσιν χρόνον ἐπιβάλλει ὁ ἥλιος καὶ τοῖς ἐν Ἄιδου δικαίοις κτλ. § φησὶν οὖν ὅτι τοῖς ζῶσιν ἡμῖν τὸν ἴσον χρόνον ἐπιτελεῖ καὶ τοῖς ἐν Ἄιδου ἀγαθοῖς ὁ ἥλιος καὶ τόπον ἔχουσι τοιοῦτον“ κτλ. Equidem censeo ἡμῖν τὸν ἴσον χρόνον e libris sumpta esse, et quum depravaretur lectio, uno et altero vocabulo expulso falsa supplata sive repetitione (ἴσα δὲ) sive alio modo (αἰεὶ). Quae vero fuerit sententia poetae, si quid recte disseruimus in antecedentibus, fragmenti quod exstat threni, in quo amoenitates vitae defunctorum justorum enarrantur, initium indicat (Bergk. Pind. Carm. p. 331.):

Τοῖσι λάμπει μὲν μένος ἄελιου τὰν ἐνθάδε νύκτα κάτω quod significat, mortuos illos luce solis frui, dum terra noctis tenebris obducta jaceat; vide, num aliud quid ferant scholia, ac per idem tempus (ἴσον χρόνον), quo apud nos (ἡμῶν) nox sit, lucere illis solem (ἄλιον), tamquam dios esset; leni igitur medela sic emendandum locum puto:

*ἴσον δὲ νύκτεσσιν ἀμῶν
χρόνον ἐπάμεροισι ἄλιον ἔχοντες κτλ.*

Si hanc conjecturam receperis, non solum versus 61—67 sensum omnino perspicuum praebere fateberis, sed tria quoque illa genera conditionum mortuorum, de quibus in initio egimus, optime inter se cohaerere.

H o m a n O.

A római történetírók.

(L. III. füz. 120. k. 11.)

3. Fabius Pictor.

Enniussal elhagyjuk a költői történelmi irányt. Ezen költői történetírással majdnem párhuzamosan fejlődött a prózai történetírás. Ez utóbbinak fejlesztői a római aristokraták, míg másrészt az alsóbb rangúak a költészetnek szorgos ápolói és terjesztői voltak. Minthogy pedig az aristokraták nem annyira a nép szükségletét vevék tekintetbe, melyből magasabb és akkor divatozó görög műveltség által váltak ki, hanem inkább ezen osztály külön irányát, nem csoda, hogy az elsők, kik a római történelem írásához fogtak, ösztönöztetve a görög íróknak saját nyelvükön írt kísérletei által, melyekben, mint már egy helyütt említők, a római történelmet kisebb nagyobb részletességgel tárgyalva találjuk, családi büszkeségnek tartották, ily nyelven írt kiváltképen a rómaiak dicsőítését célzó művek által, az akkor műveltnek tartott világ előtt e magasztos kör tagjaikint tündökölni. Ezen külön eljárásnak példáját találjuk a művelt németvilág irodalomtörténetében is, hol Nagy Frigyes korszakában lelkészek és tanárok irodalmi tevékenysége mellett, mely eszméit német nyelven terjeszté, aristocraticus irodalom fejlődött francia nyelven, a midőn Gleim és Ramler német harci dalokat, a királyok és vezérek pedig francia haditörténeteket írtak.

Az első, ki a római történelmet görög nyelven írta, Quintus Fabius Pictor, a híres Fabius nemzetségnek ivadéka, kinek egyik őse már Róma városának alapításánál mint Remus kísérője említették, elődei közül pedig sokan mint consulok tüntek volt ki. E családnak tagjai a vészes vejii háború alkalmával számra 306-an két éven át folytonosan a Cremera folyónál harcoltak a vejiekkal, míg végtére mindnyájan hősie-

halállal multak ki; csak egy kiskoru sarj maradt hon, ki a család törzsét a végenyészettől megmentette és később mint hadvezér késlekedése által a római birodalmat megmentette: a hires Fabius Maximus Cunctator. Ezen család magas miveltségéről tanuskodik azon körülmény, hogy egyikök nem gondolva a főrangu osztály előitéletével már 450 évben R. é. u. a Salus templomának kifestését magára vállalta, minek következtében Pictor melléknévvel, — hacsak gúnyból is — illettek. ¹⁾ Ezen Fabius unokájának mondják a történetirót Quintus Fabius Pictort, kiről csak annyit tudunk, hogy Lucius Aemilius Papus és Cajus Attilius Regulus consulok idejében 529 R. é. a gall. háboruban szolgált; 535. évben proquaestor és tanácsnok lön és 538-ban a szerencsétlen cannaei esata után Delphibe küldeték, hogy a jósdát a fenyegető veszély elhárítása és az e tekintetben használandó eszközök iránt megkérdezze.

Fabius Pictor görög nyelven írta művét, mint ezt a halicarnassusi Dénes, ki Fabiust mint maga Polybius is, kútforrásul használta, határozottan bizonyítja. ²⁾ — Történelmének címe, valamint az egyes szakaszok, melyekre a könyvek fel valónak osztva, ismeretlenek előttünk. Aeneas megérkezésével az italiai földre kezdé elbeszélését. A többi eseményeket saját koráig röviden az évkönyvek (annales) módjára adja elé, míg az utolsó részt, mely kora eseményeit, tehát a pún háborúkat is vázolja, körülményesebben tárgyalja ³⁾ és, a mint látszik, a római életet és szokásokat is különösen tekintetbe veszi, nem mulasztván el a régi mondákat is közbeszöni. ⁴⁾ A fennmaradt töredékek csekélyebbek, sem hogy ezen műnek tartalma és irányáról biztos ítéletet hozni és meghatározni lehetne, mily mértékben használta fel Fabius a görög írókat kútforrásul. Annyit tudunk Plutarch tanuságából, hogy Romulus ifjúkori történetét a

¹⁾ L. Plin. H. N. XXXV, 7. Cic. Tusc. I, 2, 4.

²⁾ Dion. I, 6.

³⁾ Dion. I, 6. τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν (l. i. Κόιντος Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίχκιος) ἐκάτερος οἷς etc. L. Gerlach p. 35.

⁴⁾ Krause p. 42.

peparethosi Diocles történetéből merítette. ¹⁾ — Fabius történeti hitelességéről tanuskodik, Polybiust kivéve, ki őt a rómaiak iránti részrehajlással vádolja, a későbbi római történetírók nagy része. ²⁾ Livius többször mint hiteles kútfőt szembesíti másokkal, és Lucius Cincius, Cato és Piso valamint a későbbiek közül igen sokan történelmi adatait mint igen hiteleseket használják föl ³⁾, sőt maga Dionysius és Polybius kénytelenek ott, hol őt cáfolgatják, tekintélyét elismerni.

Fabius Pictornak neve alatt előfordul még egy latin nyelven írt történelmi mű, mely azonban valószínűleg Cato kortársától Servius Fabius Pictortól származik, kit Cicero jogtudósnak és a tudományokban és régiségben igen jártasnak mond ⁴⁾ és mint történetírót gyakran összehasonlít ⁵⁾ Catóval.

Ezenkívül valami Numeris Fabius Pictorról tétetik említés Cicerónál ⁶⁾, hogy görög nyelven írt évkönyveket. Hogy ki volt e Fabius, külön személy-e, vagy azonos az említett Quintussal, úgy hogy e névnek csak ferdített alakja a Numerius előnév, még eddig nem sikerült földeríteni.

4. L. Cincius Alimentus.

A második pun háború idejében élt még egy másik történetíró L. Cincius Alimentus, ki 554. évben R. é. (200.) praetornak választatván, M. Valerius consullal Siciliába küldetett. ⁷⁾ Miután Agrigentum városának bevételével a karthagói uralom e szigeten tetemesen csökkent, Cincius még a következő évben maradt Siciliában, tanács végzés által hivatalos tevékenységében a második évre is megerősítettvén. ⁸⁾ Itt kapta a parancsot 208. évben, hogy hajóhadával Locri városának ostromát a tenger felől támogassa.

¹⁾ Plutarch. V. Romuli c. 38.

²⁾ Polyb. I, 14 (1—4) 15, 12; 4. 5.

³⁾ Dionys. I, 77.

⁴⁾ Cic. Brut. XXI, 31.

⁵⁾ Cic. de or. III, 12.

⁶⁾ Cicero de divin I. 21. L. Krause 83. o.

⁷⁾ Liv. XXVI, 28, 28.

⁸⁾ Liv. XXVI. 28.

De ezen kísérlete meghiúsult, miután Hannibal a város megmentésére elősietett és a rómaiakat minden ostromszer visszahagyására és gyors elvonulásra kényszerítette. ¹⁾ Erre visszatért Cincius Romába, honnan Sextus Julius Caesarral és Lucius Lucinius Pollioval Crispinus consulhoz Capuába küldett, ki néhány tapasztalt férfit kért magának Rómából, hogy a háború folytatására a legcélszerűbb intézkedéseket megtehesse. ²⁾

Ezentúl semmitsem tudunk Cinciusnak sorsáról, mi könnyen megmagyarázható Liviusnak azon adatából, hogy Cincius Hannibal fogságába esett ³⁾ és innen kikerülve a közügyektől elvonultan a történetírásnak szentelte életét. ⁴⁾ Cincius épen úgy mint Fabius görög nyelven írta meg Rómának történetét és pedig a legrégebb időktől kezdve koráig. Hogy könyve később jelent meg mint Fabiusé, bizonyítja Livius, ki Fabiusról azt mondja (I, 44): ‚scriptorum antiquissimus‘; továbbá Dionysius számos idézeteiben, hol Cincius mindennütt Fabius után második helyen említetik, sőt ezekben az is állítatik, hogy Cincius Fabiust hazználta kútforrásul. Dionysius és Livius ismerték Cincius történelmét és használták műveikben. Az előbbinek ítélete Cinciusról azonos a Fabiusról mondottal, hogy t. i. a régebb római történetet a város alapíttatása után felületesen, korának történetét azonban gondosan és kimerítőleg tárgyalta; az utóbbi pedig őt a régi szokások gondos buvárának nevezi. ⁵⁾ Művének címét nem ismerjük. Fabiusshoz viszonyáról többet nem mondhatni, mint a mennyit Dionysiusban olvasunk. h gy Cinciusnak adatai megegyeznek Fabius adataival, kivált Romulus-, Remus- és a szűz Tarpejáról szóló történetet illetőleg ⁶⁾, továbbá, hogy a város építtetése idejének meghatározásában eltér Fabiustól, a mennyiben azt Cincius a tizenkettedik olympias

¹⁾ Liv. XXVII, 27.

²⁾ Liv. XXVII, 29.

³⁾ Liv. XXI, 38.

⁴⁾ Krause p. 65.

⁵⁾ Liv. VII, 3.

⁶⁾ Dion. I, 79. II c. 38, 39.

negyedik évébe, Fabius pedig a hetedik olympias első évébe helyezi.

Hitelességét valamint tekintélyét illetőleg fontos Livius ítélete, ki őt „diligens talium monumentorum auctor“-nak (VII, 3) nevezi és (XXI, 38 fej.) azt mondja: „L. Cincius Alimentus, qui captum se ab Hannibale scribit, maxime auctor me moveret, nisi confunderet numerum;“ továbbá Dionysius nyilatkozata, ki őt szemtanúnak és azért hiteles írónak nevezi. ¹⁾

Cincius Alimentusnak még következő művek tulajdonítanak: de fastis, de comitiis, de consulum potestate; de officio Icti, mystagogica, de verbis priscis, de re militari, de historia, de Gorgia Leontino, melyek latin nyelven voltak írva, a mint a több régi írónál megmaradt töredékek bizonyítják.

Több ujakkkori író és ezek közt Krause p. 68. nyomatékos okokkal törekedett bebizonyítani, hogy a fennevezett művek nem a történetíró Cinciustól, hanem egy más Cincius nevű írótól származtak, míg ellenben Niebuhr és Gerlach ²⁾ Cincius a történetírónak tulajdonítják ezen műveket és állításuk bebizonyítására szintén hatályos védveket hoznak fel. De a mindkét részről felhozott bizonyítékok még sem bírnak oly meggyőző erővel, hogy akár az egyik, akár a másik véleményt föltétlenül elfogadni lehetne.

5. C. Acilius Glabrio.

A harmadik, ki a római történetet görög nyelven írta meg C. Acilius Glabrio, kiről csak annyit tudunk, hogy Róma városán: k 551-dik, a második pún háború tizenhatodik évében Cn. Servilius Caepio és C. Servilius Geminus consulok idejében tartományi quaestor volt; a néptribuni tisztelet pedig Róma városának 557. évében C. Cornelius Cethegus és Q. Minutius Rufus consulok idejében viselte és senatori méltósággal is fel volt ruházva, mely minőségben a három tagból u. m. Carneades, Diogenes és Critolaus bölcsészekből álló követséget a tanácsba ve-

¹⁾ Dionys. I. pag. 5. extr. ed Sylburg. οἷς μὲν ἀπὸς ἔργοις παρεγένετο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε.

²⁾ Gerlach Die Geschichtschreibung d. Römer. 1855.

zette és tolmácsuk volt, ¹⁾ mi Róma városának 599-dik évében P. Scipio és M. Marcellus consulok idejében történt. Művében tárgyalta a római történelmet kezdetétől fogva, miről Cicero, Livius, Plutarchus és többen tanuskodnak; mely dolgok leírásával végzé be történelmét, meghatározni nem lehet, annyi kitűnik Liviusból, ²⁾ hogy még a második pún háború után, 560. évben történt dolgokat említ.

Görög nyelven irt évkönyveit (annales) mint azokat Livius ³⁾ nevezi, valami Claudius nevű, különben ismeretlen író fordítá le latin nyelvre; e fordítást használta maga Livius, a mint azt két helyen említi, ⁴⁾ melyek egyikén fölhozza, hogy Glabrio az ellenség számát nagyobbra teszi, mint Piso, sőt mint Valerius Antias, ki a számokbani túlzás által vált híressé. Az eredeti művet használták Cicero, Dionysius, Plutarchus és a könyvecskének, melynek címe „De orig. gentis Romanae“ ⁵⁾ szerzője.

Azon körülménynek, hogy Acilius adatai több tekintetben eltérnek más római írók adataitól, köszönhető, hogy némely töredékei fennmaradtak. A mi hitelességét és adatoknak kritikai megrostálás utáni közlését illeti, arról a fennmaradt töredékek után kétkedni lehet.

6. A. Postumius Albinus.

Azon írók sorában, kik a római történelmet mint rómaiak görög nyelven irták meg, az utolsó: Aulus Postumius Albinus, ki 155-ben K. e. consul vala és nem annyira a latin nyelv míveletlen volta mint inkább részrehajló előszeretete következtében hódolt a görög mívelődésnek. — Polybius nem igen kedvezőleg nyilatkozik jelleméről, ⁶⁾ nevezvén őt csevegőnek (στωμίλος), csacskának (λάλος), kérkedőnek (πέριπρος διαφερότως), gyává-

¹⁾ Gellius N. A. VII, 14, 9. Plut. Cat. c. 22. Maerob. Sat. I, 5. Cic. Academ. II. 45, 1. 137.

²⁾ Liv. XXXV, 14.

³⁾ Liv. XXV, 39. XXXV, 14.

⁴⁾ Liv. XXV, 39.

⁵⁾ Auctor de orig. gent. Rom. o. 10. §. 2.

⁶⁾ Polybius XL, 6.

nak és kéjvadásznak, úgy hogy általa a görög nyelv iránti előszeretet rosz hirbe jött. Történelmének előszavában az olvasók elnézését kéri ki, ha ő római létére nem egészen helyesen kezeli a görög nyelvet. Ezért jogosan éri Catonak gáncsa, ki őt nevetésessé teszi, hogy görögül irván, mégis netaláni hibákért kénytelen az olvasók elnézéséhez folyamodni. Athénben hosszabb ideig tartózkodott és egyike volt a tiz követnek, kik Mummiussal arra voltak hivatva, hogy Corinthust és tartományát római provinciává alakítsák át. Szobra az Isthmuson vala látható. Cicero ¹⁾ őt mívelt, tudós és nagy olvasottságu szónoknak nevezé.

Történelmi művéről csak annyit mondhatunk, hogy terjedelmére nézve az előbbiektől nem különbözött, csak hogy alkalmasint Carthago lerombolásának leírására is kiterjedett.

7. M. Porcius Cato Censorinus.

Nem lehet tagadni, hogy az eddig dívott történetírásnak azon eredménye volt, hogy a rómaiak az őket akkor környező művelt világ körében tisztos helyet foglaltak el, hazafiúi hűvel terjesztvén a római név nagyságát és a nép dicsőségét a görög világ és a görög műveltségű római aristocratia előtt, de épen ezen kizárólagos irány nagy veszélyt horda méhében, a mennyiben a nemzeties szellemi működést fenyegeté, és azon osztályra, mely épen az állam alapját képezi, rosz befolyást gyakorolt.

Ugyanis ezen időben a rómaiak a művelődés azon fokát érték el, melyben a szellemi élet szükségét kezdék érezni; mint-hogy pedig irodalmi terményeikben elegendő szellemi tápot nem nyerhettek, a görög műveltség dús kincsei kiaknázására fordíták minden gondjukat, mi mellett a görög laza erkölcsiségnek és irodalmi nyegleségnek tág tért engedtek. A görög műveltséggel együtt idegen erkölcsök és szokások kezdtek lábra kapni, mi a gondolkodó férfiakban ellenhatást szült és ama szellemnek lön létrehozója, mely megtestesülve jelentkezett M. Porcius Catóban. Ő nyílt csatára kelt ki a hazai tűzhelyekért és oltárokért, mert belátta, hogy nemzetisége a Görögországból

¹⁾ Cic. ad. Attil. XIII, 30, 32.

Rómába átültetett miveltség és szokások által, melyeknek az ifju nemzedék hódolt, veszélyeztetve vagyon. Ő azon nézetből indult ki, hogy mindazt, a mit a görögök nyújtani képesek volnának, a rómaiak már birják, csak tudnák azt érvényesíteni. „Célszerű, úgymond ő, a görög irodalomba csak bepillantani, nem pedig annak komoly tanulására szentelni időnket, mert, mihelyt a görög nép saját irodalmát behozza, azonnal mindent meg fog rontani.“¹⁾

Hogy Cato zokon vette, ha római írók műveik megírásában a görög nyelvvel éltek, tanúsítja azon gúnyoros feddés, melylyel Postumius Albinust illette. Ezen örökké nevezetes férfiú, ki az őz Rómának hí másképe, és a népies erkölcsnek és szokásnak állhatatos őre volt, Róma városának 519-évében (235 K. e.) Tusculumban született. Ifjuságának első éveit Sabinumban töltötte, hol atyjától öröklött birtoka volt. L. Valerius Flaccusnak, ki később consuli és censori hivatalában tagtársa volt, unszolására, Rómába jött és szorgalmasan kezdé a forumot látogatni. 17 éves korában katonai pályára lépett és mint katonai tribun működött Siciliában 540. évben Q. Fabius Maximus és M. Claudius Marcellus consulok idejében. Innen vissza térve C. Claudius Nero táborába ment és a senai ütközetben, melyben Hasdrubal, Hannibalnak fivére elesett, fontos szolgálatot tett. 550. évben quaestorrá lett P. Scipio Africanus alatt M. Cethegus és P. Tuditanus consulok idejében, mely évben Naevius meghalt. P. Scipióval, dacára hivatalos állásának, nem állt barátságos viszonyban, a mint egyébiránt annak elveivel sem egyezett meg teljes életében. Utóbb Helviussal aedilissé lett. Mint praetor Sardiniába küldetett, a honnan már az előtt, mint quaestor visszatérvén Afrikából, a költő Enniust magával hozta Rómába. 559. évben (195) consullá lett L. Valerius Flaccussal. Ezen minőségben ellenszegült, habár eredmény nélkül, a lex Oppia eltörlötésének, mely a nők fényűzésének korlátozását vette célba. Erre vonatkozó beszédét szabadon közli Livius (XXXIV, 1--8).

¹⁾ Bonum illorum litteras inspicere, non perdiscere. — Quando cunque ista gens suas litteras dabit, omnia corrumpet. (Cat. apud Plin. hist. nat. XXIX, 7.)

¹⁾ Corn. Nep. Cat. I. Ego iam — conserendis.

Proconsuli minőségben az innenső Hispániába küldetett, a honnan visszatérve diadal ünnepet ült. Négy évvel későbbben megverte Antiochus seregeit Thermopylae mellett 570. évben (184), mely évben Plautus meghalt. P. Claudius és L. Porcius consulok idejében censorra lett L. Valerius Flaccussal. Ezen időben az erkölcsi romlottság annyira elharapódzott, hogy az ország atyái kénytelenültek szigorú rendeletek kibocsátása által ennek terjedését gátolui. Livius tanúsága szerint ¹⁾ az 568. (186) évben bocsátattott ki a tanács végzés a bacchanáliak ellen. Cato a legnagyobb szigorúsággal és következetességgel járt el tisztében. Szigora súlyát leginkább a nemesek érezték, kik között a fényűzés és a kicsapongás leginkább lábra kapott volt. Innen Catonak rendeletei a fényűzés ellen ²⁾. Scipio Asiaticust ő törölte ki a lovagok lajstromából, minthogy a syriai pénzeket elcsempezte; ugyanő utasította ki a tanácsból L. Quinctius Flaminius, a görögök megszabadítójának fivérét, minthogy egy védtelen ellenséget gyalázatosan megölt ³⁾. Tisztjének szigorú kezelésétől nyerte a Censorianus melléknevet. 597. évben Sex. Julius Caesar és L. Aurelius Orestes consulok idejében más alvezérekkel egyetemben Afrikába küldetett, hogy a carthagóiak és Masinissa közti háborút bevégezze. Egész életét az állam ügyeinek szentelte, semmit sem gondolva ellenfelei támadásaival. Plinius tanúsága szerint ⁴⁾ negyvennégyyszer vádoltaték be, de mindannyiszor a vád alól fölmentetett. Késő koráig megtartá lelki épségét és ruganyosságát, a miért is Cicero „az öregségről“ című könyvében őt a szereplő személyek legfőbbikeként tünteti föl. Agg korában kezdé az általa annyira gyűlölt görög nyelvet és irodalmat nagy szorgalommal és kitartással tanulmányozni ⁵⁾. Meghalt 605. évben L. Marcius és M. Manilius consulok idejében

¹⁾ Liv. XXXIX, 8.

²⁾ N e p. Cat. 2. „Nam et in complures nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare.“ Mert részint több nemest büntetett meg, részint pedig számos új határozatot vón fel edictumába, hogy azok által az ekkor már elharapódzó fényűzés elnyomassék.

³⁾ Liv. XXXIX, 42, 44.

⁴⁾ Plin. Hist. nat. VII, 27.

⁵⁾ Cic. de sen. 1.

életének 85-dik évében, a mint Cicero és Plinius ¹⁾ állítják; ²⁾ mások szerint 90-ik évében, egynehány évvel Carthagónak elpusztulása előtt, melynek vesztét annyira sürgette e híres szavakkal: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.“ Hogy ezen nagy férfiú jelleme, működése elegendő anyagot szolgáltatott az utókor íróinak a buvárlásra, kételkedni nem lehet. Ennek köszönhetjük a beható életleírásokat, minők Aurelius Victoré, ³⁾ Neposé és Plutarché, valamint a nevezetes jellemzések, melyek közül kiváló, a Liviusé ⁴⁾, Neposé ⁵⁾ és legújabbban Mommsené, ⁶⁾ melyeknek ismertetése talán nem lesz fölösleges. Livius ezt mondja felőle: ő erős természetű, ép de durva kinézésű volt, egész fellépésében ős erő mutatkozott, szavai nyomatékát emelte velős hangja és hatalmas testalkata. Neposnak szavai pedig ezek: Minden ügyben különös buzgóságot fejtett ki. Mert értelmes földmivelő, tapasztalt jogtudós, nagy hadvezér, meglehetősen szónok s az irodalom buzgó kedvelője vala. Mommsennek jellemzése pedig, dacára annak, hogy mindent túlozni szeret, következő: „Az ujító párt mintegy megtestesülve lép elénkbe M. Porcius Catoban (520—605). Cato a régibb még Italiára szorító és a világalomtól idegenkedő rendszernek utolsó nevezetes államférfia, miért is későbbben a régi római világ becsületes jellemei egyikének tartaték, nagyobb joggal fogjuk őt az újabb görög irányu nemességgel szemben a római közép-osztály ellenzéke képviselőjének tekinteni. Az ekétől birtokszomszédja, L. Valerius Flaccus által, ki egyike vala azon nemeseknek, kiknek a kor iránya nem volt inyökre, a politikai pályára szólíttatott; a nyers paraszt a becsületes patriciusnak épen alkalmasnak látszott arra, hogy az idő árjának ellenszögüljön; és nem is csalatkozott benne. Flaccusnak vezetése alatt a jó régi szokás szerint, tanácscsal és tetteivel polgártársainak és a közügynek szolgálván, föl tudott vergődni a consulságra

¹⁾ Cic. Brut. c. 15, 20, 23. Cató mai. c. 10. 11.

²⁾ Lin. XXXIX. 40. Plut. Cat. 15. Val. Max. VIII, 7. 1.

³⁾ Aurel. Victor de illustr. vir. c. 47.

⁴⁾ Liv. XXXIX, 40.

⁵⁾ Nep. Cat. 3, 3.

⁶⁾ Mommsen Röm. Gesch. 825—827.

diadalra és censorságra. 16 éves korában katonai szolgálatra lépven, az egész hannibali hadjáratban a trasimeni tó melletti ütközettől egészen a Zama melletti ütközetig részt vett. Marcellus és Fabius Nero és Scipio alatt szolgálva Tarentum és Sena mellett, Afrikában, Sardiniában, Spanyolországban és Macedoniában mint katona, törzstiszt és mint vezér egyaránt vitézkedett. Valamint a csatatéren, ép úgy megállott férfiasan a köztéren Félelem nélküli és talpra esett beszédje, nyers és találó paraszt élce, a római jognak és a római viszonyoknak ismerete, hihetetlen sokoldalúsága és vad, edzett teste mindenekelőtt a szomszéd városokban tették őt tekintélyessé, később pedig, miután a főváros köztéren és a curiában, a színhelyen fellépett, kora legbefolyásosabb magánügyi és államszónokává vált. Azon modort vette föl, melylyel legelőször Mancius Curius élt, kit a római államférfiak eszményképeként tisztelt; egész hosszú életét arra szentelte, hogy az elhatalmasodó sülyedésnek tehetsége szerint becsületesen, minden irányban ellene szegüljön és még 85 éves korában férfiasan szembeszállott a köztéren az új kor-szellemmel.

Szépnek nem lehetett őt mondani — ellenségei állíták, hogy szeme zöld és haja rőt — nagy férfiú nem volt, és legkevésbé messzelátó államférfiú. Politikailag és erkölcsileg korlátozott, a régi jó világnak eszményképét szem előtt tartva és ajkán hordozva, megátalkodottan gyűlölt mindent, a mi új volt. Szigorú maga iránt és igazságos öntudatában, könyörtelen csipősségével és szigorúságával minden és mindenki ellen, becsületes és tisztelőre méltó, de a rendőri pontosság és a kal-mári becsületességen felül fekvő kötelességnek sejtelme nélkül, minden gazságnak és alávalóságnak ellensége, sohasem kísérlette meg a bajnak kútfejét elzárni és egész életében más ellen nem harcolt, csak kórjelek és — nevezetesen — személyek ellen. Az uralkodó előkelők dölyfösen lenézték ugyan mint ősök nélküli zsémbelőt, és nem minden ok nélkül magukat rajta túltehetni véleik, hanem az előkelő mezű romlottság reszketett titokban a senatusban és azonkívül a kevély magatartású köztársasági bajnok és erkölcsbiró, a hannibali háborúból sebhelyekkel megrakott aggastyán, nagy befolyású senator és a

római parasztság védbástyája előtt. Tagtársainak egymásután nyilvánosan szemére lobbantá hibáikat, a nélkül azonban, hogy a védvek megválasztásában szigorúan eljárta volna és különös élvezettel lépett ki azok ellen, kik személyesen útjában állottak, vagy őt ingerelték. Hasonló módon dorgálta és feddte nyilvánosan minden tartózkodás nélkül a polgárságnak minden új igazolatlan tettét és minden illétlenségét. Boszantó támadásai számtalan ellenséget keltettek föl ellene és korának leghatalmasabb nemesi coteriáival, nevezetesen a Scipiókkal és Flami-
niusokkal nyílt és kiengesztelhetetlen ellenségeskedésben élt.“

Catonak irodalmi tevékenysége is nagyszerű vala, a miről többi művein kívül fő történelmi műve, melynek címe „Origines“ tesz tanúságot. Ez vala teljes életének és tanulmányo-
zásának legérettebb gyümölcse és a legszebb hagyomány melylyel népét megajándékozta. Csak agg korában fogott a történetíráshoz, ¹⁾ és életének 83. évében épen az „Origines“ hetedik könyvének megírásával foglalatoskodott. ²⁾ Műve hét könyvből állott, melyeknek tartalmáról ezt olvassuk Nepo-
nál: ³⁾ Az első magában foglalja a római nép királyainak vi-
selt dolgait, a második és harmadik Italia minden városainak eredetét; úgy látszik, hogy épen azért címezte az egész mun-
kát „Origines“ azaz: „Eredetek“-nek; a negyedik könyvben az első púnháborút, az ötödikben pedig a másodikat írja le és mindez sommásan adatik elő. Hasonló módon elbeszéli a többi háborúkat is egészen Servius Galba praetorságáig, ki Lusitaniát kifosztotta. Sajátságos az eljárása e tekintetben; ő ugyanis nem nevezi meg a hadvezéreket e háborukban, hanem csak az ese-
ményeket jegyzi föl, névmegnevezés nélkül. Ugyane könyvek-
ben mondja el, mi történik, vagy mi nevezetes látható Italia és a két Hispaniában.“ Democritus szelleme ezen műben is elő-
tűnt, minthogy a csaták leírásánál sehohsem nevezte meg a fő-
vezéreket, hanem csak azok tetteit, melyeket a többi vitézek közreműködésével véghez vittek, írta le. ⁴⁾ Ezen mű vala tár-

¹⁾ Nep. Cat. 3. Senex scribere historias instituit.

²⁾ Cic. de sen. c. 11.

³⁾ Nep. Cat. 3. quorum sunt libri etc.

⁴⁾ L. Gell. III, 7; X, 24. Plin. H. N. VIII, 5.

háza Italia és mind a két Hispania minden emlékezetességeinek, melyeknek összeállításában nagy tudományosságot fejtett ki. — Cato fentidézett története egészen különbözött az eddig a rómaiaknál divatozott évkönyvektől (annales), a mennyiben Cato történelmének anyagát egészen függetlenül a görögöktől-részint szorgalmatos kutatásaiból, részint pedig saját tapasztalataiból gyűjtötte egybe és azt művészi alakban összeállította, beleszövevény előadásába leírásokat és beszédeket, mi által az elevenebb és érdekesebb lön.

Cato irályáról Cicero idejében különböző ítéletek hoztak; Tullius következőképen nyilatkozik: „Jam vero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent! Amatores huic desunt sicuti multis iam ante seculis et Philisto Syracusio et Thucydidi; non ut horum concitis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus oratione atque altitudine orationis suae, sed Catonis, luminibus obstruxit haec posterorum quasi exaggerata altius oratio. Cato originesei mily virágzó és világos ékesszólással irvák! Kedvelői hiányzanak, mint több századdal azelőtt a syracusai Philistusnak, sőt magának Thucydidesnek. Mert a mint tömött és néha nem is eléggé világos gondolatjaikat Theopompus beszédjének emelkedett és dagályos hangjával elhomályosította; ugy szorítá háttérbe a későbbi íróknak fölötte nagy emelkedettséggel mintegy túlterhelt beszédje Catónak világos kifejezését.“ Ezen ítélettel ellenkezik Atticusé,²⁾ midőn mondja, hogy a tusculani férfiú (Cato) nem is sejdítette, hogy mit teszen az: szóbőséggel (copiose) és ékesen (ornate) szólani; hogy Cato előadásában rövidség után törekedett és kevés szóval sokat iparkodott kifejezni, bizonyítja Sallustius³⁾, ki irmodorát utánozta és őt ékes beszédűnek mondja; nem különben, hogy beszédje több helyütt ósdi és kevésbbé hangzatos, a benne használt szónak egynehánya pallérozatlan vala, arról Cicero

1) Brutus C. 17.

2) Brutus C. 85.

3) Victorin. ad. Cic. de Juvent. in Sallust. ed. Haveri tom.

tanuskodik. ¹⁾ Sallustius is megegyez Cicero ítéletével. Plutarch így nyilatkozik felőle: ²⁾ „Bájos és egyszersmind hatályos, kellemes és sujtó, örömet gúnyló és szigorú, elmés és elhatározó, ki késő korában a görög irodalommal megismerkedvén, a rövidséget Thucydidestől, a bőséget Demosthenestől elsajátítván, ezek által művének rhetorikai szerkesztésében nem csakély gyámo litást nyert.“ — Gelliusnál ³⁾ olvasható Q. Ceditiusnak a katonai tribunnak története, melyet Gellius többnyire Cato szavai val közöl. Ez annyiban fontos reánk nézve, mert jellemző képét adja Cato egyszerű de világos előadásának, mely Cato egész művét jellemezte. ⁴⁾

¹⁾ Cic. Brut. c. 17. de orat. I, 37.

²⁾ Plut. p. 339. c. 7.

³⁾ Gell. III, 7.

⁴⁾ Imperator Poenus in terra Sicilia, bello Carthaginensi primo, obviam Romano exercitui progreditur; colles locosque idoneos prior occupat. Milites Romani, uti res nata est, in locum insiliunt, fraudi et pernicie obnoxium. Tribunus ad consulem venit, ostendit exitium de loci importunitate et hostium circumstantia. Maturum censeo inquit, si rem servare vis, faciendum ut quadringentos aliquos milites ad verrucam illam ire iubeas, eamque uti occupent, imperes horterisque; hostes profecto ubi id viderint, fortissimus quisque et promptissimus ad occurrandum pugnandumque in eos praevententur, unoque illo negotio sese alligabunt, atque illi omnes quadringenti procul dubio obruncabuntur. Tu interea, occupatis in ea caede hostibus tempus exercitus ex hoc loco educendi habebis. Alia nisi haec salutis via nulla est. Consul tribuno respondit consilium quidem istud aequè providens sibi viderier; sed istos, inquit, milites 400 ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit, qui ducat? Si alium, inquit tribunus, neminem reperis, me licet ad hoc periculum utare; ego hanc tibi et rei publicae animam do. Consul tribuno gratias laudesque agit. Tribunus et 400 ad moriendum proficiscuntur. Hostes eorum audaciam demirantur; quorsum ire pergant in exspectando sunt. Sed ubi apparuit, ad eandem verrucam occupandam iter intendere, mittit adversum illos Imperator Carthaginensis, peditatum equitatumque, quos in exercitu habuit strenuissimos. Romani milites circumveniuntur; circumventi repugnant. Fit proelium diu anceps, Tandem superat multitudo. 400 omnes cum uno perfossi gladiis aut missilibus operiti cadunt: Consul, interim dum ibi pugnatur, se in locos tutos atque editos subducit. Dii immortales tribuno mihi fortunam ex virtute ejus dedere. Nam ita evenit: Cum saucius multifariam ibi factus esset, tunc vulnus capiti nullum evenit, cumque inter mortuos defatiga-

Előadásának ezen pongyolasága és egyszerűsége okozá, hogy Cato, a mint Cicero fennebb kitett idézetéből kitetszik, kedvelőre akadt és csak azon előszeretet, mely későbbi időkben az ókori írók iránt kezdett lábra kapni, idézte elő, hogy Cato a mivelt világban az őt illető helyet elfoglalta. Fronto ¹⁾ legalább feltétlen tisztelettel szól ezen férfsúról mondván: „Valóban Cato dicsérendő beszédben és tettben mindnyája között a legeslegkitünőbb. Kell, hogy Cato minden városban szobrok által dicsőíttessék, ki ugyanis az italiai névnek legelső csiráját és az italiai eredetnek gyermekéveit megvilágítá“ és Hadrianus császár nem kételkedett, őt magának Ciceronak is elibe tenni.

Az „Origines“ külső alakjáról és céljáról annyit tudunk Plutarchból, ²⁾ hogy Cato azokat saját kezével és nagy betűkkel írta, hogy gyermekének a hazai történelem és a régi jellemelek tanulmányaul szolgáljon.

Cato hitelességét ugyan néhány utána következő író kétségbe vonja, de létezik több író, kik Cato lelkiismeretességéről az adatok közlésében valamint a kutforrások és emlékek felhasználásában tesznek bizonyosságot. Nem csekély érdemet szerzett magának azáltal, hogy Róma városának építetési évét igyekezett megállapítani. (Aera Catonis: annus urbis conditae = Olymp. $\frac{6.4}{7.1}$ [752. Kr. e.), miben őt Livius, Dionysius és többben követték. Dionysius ³⁾ pontos, Cicero ⁴⁾ pedig legtekintélyesebb szerzőnek nevezi. Az is bizonyos, hogy Livius, Dionysius, Sisenna ⁵⁾ Sallustius ⁶⁾ és több más írón kívül, Cato művét

---

tum vulneribus atque, quod sanguen defluserat, cognovere, eum sustulere isque convaluit, saepeque post illa operam rei publicae fortem atque strenuam perhibuit; illoque facto, quod illos milites subduxit, exercitum ceterum servavit.

¹⁾ Fronto p. 252. Enimvero fandi agendique laudibus longe praestantissimus Cato Porcius. — Cato oppidatim status ornandus, qui primam Latrni nominis sobolem et Italicarum originum pueritias illustravit.

²⁾ Plut. Cat. I. 20.

³⁾ Dion. I. p. 60.

⁴⁾ Cic. in Tusc. IV, 2.

⁵⁾ Serv. ad Aen. XI, 360 cf. fragm. Orig. lib. I.

⁶⁾ Serv. ad Aen. I, 6, cf. fragm. Orig. lib. I.

Coelius is kútforrásul használta, ki némely adatot szóról szóra az „Origines“-ből kiirt ¹⁾, nem különben Hemina, kinek annalesei harmadik könyvéből ugyanazon szavak dicsértetnek, melyek Cato „Origines“-ének második könyvében foglaltatnak, ²⁾ mi bizonyosan nem történik, ha amaz írók nem lettek volna meggyőződve, hogy Catonak adataira, mint hitelesekre támaszkodni lehet.

Bartal A.

---

¹⁾ Macrob. Satur. I, c. 4.

²⁾ Prisc. X p. 903 ed. Putsch.

Közlemények a görög dalköltészet történetéből.

Terpander, Alcman, Stesichorus.

III. Alcman.

A melicai költészet, melynek művészi alakját Terpander szabta meg s mely Thaletas és társai által széles körben terjesztett és nagy változatosságban fejlesztetett, Spartában, a második messenei háboru után érte el tökélye fénypontját, midőn a nép a hosszas és fenyegető hadjáratok dicsteljes befejezése s a belviszályok elenyészte után politikai felsőbbségének öntudatában szelid művészetek gyakorlására időt és kedvet talált. Ez időbe esik Alcmannak λ üködése, kinek korára nézve a régi chronographok tudósításai eltérők ugyan, ¹²⁶⁾ de egyrészt költészete, mely fiatalabbnak tünteti fel Terpendernál, másrészt azon adat, hogy Ardys lyd király alatt élt, ki a 37. ol. 4. évében halt meg, azon valószínű következtetést engedik vonnunk, hogy virágzása a harmincas olympiasok második felébe esik, s a negyvenesek elejére is kiterjed, miután agg koráról ő maga is tesz említést. ¹²⁷⁾ Életmódja, szokásai, nyelvezete dór, illetőleg spartai nevelés mellett bizonyítanak; de az kétségtelen, hogy nem származott lakón családból. Atyja Damas, vagy Titaros lyd volt, s mint rabszolga jött Sparta Mesoa nevü phyléjébe, hol Alcman született. Alexander Aetolus egy epigrammában Sardist ősei hazájának nevezi a költő, Spartát neveltetése és dicsősége színhelyének:

¹²⁶⁾ „ἦν δὲ ἐπὶ τῆς κζ' Ὀλυμπιάδος, βασιλεύοντος Αὐδῶν Ἀρδύου, τοῦ Ἀλικιάτου πατρὸς.“ Ardys 49 évig ült a lyd trónon, s a 27. Olympias uralkodása idejébe esik, de „ἦν“ Svidasnál aligha jelentheti Alcman virágzását, hanem talán csak születését.

¹²⁷⁾ L. fragm. 26. Bergk Poëtae lyr. Gr. kiad. (842. l.), mely szerint alább minden töredéket idézünk.

Σάρδις, ἀρχαῖος πατέρων νομός, εἰ μὲν ἐν ὑμῖν
 ἐτρεφόμαν, κερνάς ἦν τις ἂν ἢ βακέλας
 χρυσοφόρος, ῥήσσων καλὰ τύμπανον· νῦν δέ μοι Ἀλκμᾶν
 οὔνομα καὶ Σπάρτας εἰμὶ πολυτρίποδος,
 καὶ Μούσας ἐδάην Ἐλικωνίδας, αἷ με τυράννων
 θῆκαν Δασκύλειω μελίζονα καὶ Γύγειω. ¹²⁸⁾

Lyd eredetűnek különben ő maga is büszkén vallja magát:

Οὐκ εἰς ἀνῆρ ἄγροικος οὐδὲ
 σκαιοὺς οὐδὲ παρὰ σοφοῖσιν
 οὐδὲ Θεσσαλὸς γένος,
 οὐ ποιμῆν Ἐρυσικαῖος
 ἀλλὰ Σαρδίων ἀπ' ἀκρᾶν. ¹²⁹⁾

Mesoában Agesidas rabszolgája volt, de csakhamar fölszabadult, ¹³⁰⁾ polgárjogot nyert, s utóbb a lakónok által mindig ben-

¹²⁸⁾ Anthologia Palat. VII, 709. „Sardis, atyáim és hona, ha benned nevelkedtem volna föl, táltartó volnék vagy herélt szolgálta aranyos öltözetben, s a szép kézi dobot verném. De íme nevem Aleman, s a hárambdus Sparta fia vagyok, és tisztelni tanultam a Helicon muzsáit, kik nagyobbá tettek a zsarnok Daskyles és Gygesnél.“

¹²⁹⁾ B. fgm. 25. Steph. Byz. v. Ἐρυσίχη. . . . ὡς ἐστὶ δῆλον παρὰ Ἀλκμᾶνι ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου τῶν Περθειῶν ῥημάτων és (4. és 5. vers) Strabo X, 460, mely források szerint az egész töredék így hangzik:

οὐκ εἰς ἀνῆρ ἄγροικος οὐδὲ
 σκαιοὺς οὐδὲ παρὰ σοφοῖσιν
 οὐδὲ Θεσσαλὸς γένος
 οὐδ' Ἐρυσικαῖος, Καλυδώνιος οὐδὲ ποιμῆν
 ἀλλὰ Σαρδίων ἀπ' ἀκρᾶν

Bergk a 2-ik verset e szerint tartja meg, s a negyediket az Alemannál szorosán megtartott metrical szabályok ellenére így alkotja:

οὐδ' Ἐρυσικαῖος οὐδὲ ποιμῆν·

„Nem bárdolatlan férfi sem fölszeg a derekak közt, sem thessaliali eredetű, sem crysichei pásztor, hanem Sardis sziklabérceiről.“

¹³⁰⁾ Heraclides Pont. Politt. 2: „ὁ δὲ Ἀλκμᾶν οικέτης ἦν Ἀγησίδα, εὐφυῆς δὲ ὢν ἤλυθειρώθη.“

szülött költőnek tartatott¹³¹⁾ s mint a dór karköltészet legjelesb képviselője a lyrai költők alexandriai kánonja élére helyeztetett.

Aleman Spartában egészen a művészetnek szentelte életét; ismerte s alkalmazta vagy fejlesztette a költészet terén eddig divó idomokat, összeköttetésben állott költő kortársaival¹³²⁾, — de mint teremtő művész önálló műalakokkal is lépett föl. „Jer Múza, csengő szavú Múza, kezdj éneket a szüzeknek, ujat, örökösöt“ éneklí maga egy hymnusa kezdetén.¹³³⁾ A karénekek általa művészi alakot nyertek, mert ő két részre osztotta a kart, s egyenlő hosszúságu s alaku szakaszokat énekeltetett velök: ő volt az antistrophicus szerkezet feltalálója.¹³⁴⁾ Természetes, hogy ez által a kísérő művészet a tánc fejlődésének is lendületet adott. Főleg a szüzekarénekeknek — *παρθένια* — volt kiváló művelője; s e fajnak mindvégig legnevezetesebb képviselőjeként szerepelt. Aristides a szüzek magasztalójának és tanácsadójának nevezi,¹³⁵⁾ s ő maga önérzettel mondja önmagáról

. . . . . ὄσαι δὲ παῖδες ἀμέων
ἐντί, τὸν κιθαριστῶν ἀνέοντι.¹³⁶⁾

¹³¹⁾ Svidas v. Ἀλμᾶν csak Crates tévedésének tartja, hogy Aleman lydiainak mondatik: „*Αἰκῶν ἀπὸ Μεισοῦς, κατὰ δὲ τὸν Κράτητα παιονία Ἀνδὸς ἐκ Σαρδέων.*“ — Egyébiránt az athéniék Ἀλκμαίων-nak nevezik (Eustath II. I, 113-hoz), s hogy a nem lakónok a spartaiktól elvitatták, azt bizonyítja Aelian, (Var. hist. XII, 50) azon idegen mesterek közt sorolván föl őt is, kik Spartaiba hivattak; Vellejus Pat. (I, 18) határozottan állítja: „Alemana Lacones falso vindicant.“

¹³²⁾ Plutarch de mus. c. 5 Polymnastust ő maga is föl említette dalaiban: „*Τῶν δὲ Πολυμνήστον καὶ Πίνδαρον καὶ Ἀλκμᾶν οἱ τῶν μελῶν ποιηταὶ ἐμνημόνευσαν.*“

¹³³⁾ Fg. 1. Bergk. szt. L. a.

¹³⁴⁾ Plut. de mus. c. 12 az újítások közt csak annyit mond: „*ὄσαι δὲ τῆς Ἀλκμανικῆς καινοτομία,*“ de világosabb a fragm. p. Censor. 9: „*secuit Aleman numeros et comminuit carmen.*“

¹³⁵⁾ Aristid. II. p. 40: „*ὁ τῶν παρθένων ἐπαινήτης τε καὶ σύμβουλος λέγει ὁ Λακεδαιμόνιος ποιητής.*“

¹³⁶⁾ „Szüzeink mind magasztalják a citharajátszót.“

A karvezető szüzekről magasztalólag szól dalaiban,¹³⁷⁾ s agg korában bús hangon panasolja:

οὐ μ' ἔτι παρθενικαὶ μελιγάρυες ἰμερόφωνοι,
 γυνὴ φέρειν δύναται · βάλε δὴ βάλε κήρυλος εἶην,
 ὅς τ' ἐπὶ κύματος ἄνθος ἄμ' ἀλκύνουσαι ποτῆται
 νηδεὲς ἦτορ ἔχων, ἀλιπόρφυρος εἰαρος ὄρις.¹³⁸⁾

A szűzkarok tanítása képezte, úgy látszik, a költészet mellett életének fő, s az állam részéről is kellően méltányolt foglalkozását, melv szelid, minden szép iránt lelkesülő kedélye vonzalmával tökéletesen egybehangzott; szüzek által adatta elő nemcsak a parthenionokat, hanem egyes hymnusait is;¹³⁹⁾ s ez irányának kifolyása a szerelmi dalok is — *ἔρωτικά μελέη*, — mely faj föltalálása — azonban csak a dóroknál, mert az ionoknál Archilochus előzte volt meg, — neki tulajdoníttatik.¹⁴⁰⁾ Ezekben majd epedő, majd szenvedélyes hangon saját szívérzelmeknek ad kifejezést oly bájjal s tetsző modorban, hogy őt ép úgy mint Anacreont és a lesbosi dalnokokat „*γλυκὺς*” és „*χαριεὺς*” melléknévvel nevezték.¹⁴¹⁾ Egy vonzó kis töredéket birunk e költészetből:

Ἔρος με δ' αὖτε Κύπριδος Φέκατι
 γλυκὺς κατεῖβων καρδίαν ἰαίνει.¹⁴²⁾

¹³⁷⁾ A szög Megalotrata említve van a 37. tör.-ben, Agido és Agesichora szépségök és ügyességökről zeng a papyrustöredékben. (l. a.)

¹³⁸⁾ Fg. 26 B. „Már engem, ó mézszavu, bájhangu szüzek, nem birnak többé tagjaim. Vajha tengeri szárnyas (*κήρυλος*) volnék, ki a hullám színe fölött rebben a jegélyekkel bátor színnel, a bíborszínű gyors madár.” — Az utolsó versben *νηδεὲς* h. a codexek és Bergk *νηλεγὲς*-t írnak.

¹³⁹⁾ L. fr. 2. B. a hymnusból Zeusra: *ἄρχομένα*. Herára fg. 18: *φέρουσα*.

¹⁴⁰⁾ S v i d a s v. ' *Ἀλκμάν* „καὶ ὡν ἔρωτικὸς πάνυ εὐροστῆς γέγονε τῶν ἔρωτικῶν μελῶν.” Athen. XIII, 600 F.

¹⁴¹⁾ Amaz a scholionokban Pindarhoz p. 8 (Böckh), ez Leoni d Anthol. Pal. VII, 19.

¹⁴²⁾ Frg. 36. B. „Kypris parancsából újból reám bocsátkozik Eros, az édes, s hevíti szívemet.”

mely ugyanazon versmértéket mutatja (jamb. trim.), melyet Archilochus e nemű költeményeiben használt.

Költészetének e vonásával összhangzott zeneművésze, melynek alapját a dór hangnem képezte, de szelidítve lyd alakokkal; mert egyébre alig vonatkozhatnak Himerius szavai, hogy Alcman a dór lyra közé lyd dallamokat vegyített. ¹⁴³⁾ E téren is részben a régieket követte, főleg mi az egyszerű érzés- és hangzatkús alakokat illeti, de új idomokat, új dallamokat is teremtett. Új melos feltalálásáról ő maga tesz említést egy töredékben:

*Ἔπη τάδε καὶ μέλος Ἀλκμῆων
εὖρε, γελωσσαμένον
κακκαβίδων στόμα συνθέμενος. ¹⁴⁴⁾*

melyre Athenaeus megjegyzi, hogy Alcman úgyesen jelzi, hogy énekét a foglyoktól lesto el, s érzékéről, melyet a természet utánzásában követett, tanuskodnak szavai:

*Οἶδα δ' ὀρνίγων νόμος
πάντων.*

Egyszerű spartai életmódjáról, ¹⁴⁵⁾ szerény anyagi körülményeiről ¹⁴⁷⁾ a költő egyes odavetett nyilatkozataiból értesülünk; büszkeségét költői birneve képezte, melynek terjedését a legtávolabb népek közt a költő maga zengé, úgy hogy Aristides tréfásan megjegyzi, hogy ez ismeretlen nemzetek föltalálása nem csekély gondot okozott a későbbi grammatikusoknak. ¹⁴⁸⁾

¹⁴³⁾ Himerius Orat. V. 3: „Ἀλκμῆων δ' ὁ τὴν Δωρίων λύραν Ἀυδίοις κεράσας ἔσμασιν.“

¹⁴⁴⁾ Fg. 17 B. (Athen. IX, 390 A.) „E verseket s éneket Alcman találta föl, a foglyok csevegését utánozva.“

¹⁴⁵⁾ Fg. 67. B. „Ἔρτεμ a madarak dalait mind.“

¹⁴⁶⁾ Fgm. 33. B.

¹⁴⁷⁾ A papyrustör. :

*οὐτε γὰρ τι πορφύρας
τόσσοις κόροις ὅσ' ἄμύνας*

¹⁴⁸⁾ Arist. II. p. 508: „καλλωπιζόμενος παρ' ὅσοις εἰδαιμονεῖ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα εἴθνη καταλέγει, ὅσ' ἔτι νῦν τοὺς ἀθλίους γραμματιστὰς ζητεῖν οὐ γὰρ ταῦτ' εἶναι.“ V. ö. Bergk fg. 117, 127, 128.

Alcman költeményei hat könyvben voltak egybegyűjtve, melyeknek elseje a hymnusokat, s legalább kettő a parthenionokat foglalta magában; többi dalai: paeanok, prosodionok, szerelmi és nászadalok s egyéb fajok, melyekről tüzetesebb tudomásunk nincs, három könyvet töltöttek be. A Svidas által neki tulajdonított *Κολυμβῶσαι*-uszó nők — ¹⁴⁹⁾ valószínűleg csak névszere okozta tévedésből fűzettek Alcman nevéhez.

A gyűjteményben az első helyet a *Ζεὺς Ἀνκαῖος*-ra irt hymnus foglalta el, melyet még Himerius ismert, s melyben ennek tanúsága szerint a Dioskurok és Sparta dicsőségét is zengte a költő. ¹⁵⁰⁾ Kezdetét most is birjuk:

*Μῶσ' ἄγε, Μῶσα λίγεια, πολυμμελὲς
αἰετιάοιθε μέλος νεοχμῶν
ἄρχε παρσένοις ἀείδεν. ¹⁵¹⁾*

¹⁴⁹⁾ Suid. v. 'Αλκμάν' „ἔγραψε βιβλία 5' μέλη, καὶ Κολυμβῶσας.“ Ez utóbbi talán Alcmaeon vagy Alcimenes egy vígjátékának címe, — bár a spártai nők uszásáról Alcman is tehetett említést szűzkarénekeiben vagy egyéb dalokban.

¹⁵⁰⁾ Himer. Orat. V, 3: „*Ἀλκμαίων — ἐτόγγαν μὲν διὰ τῆς Σπάρτης εἰς Διὸς Ἀνκαίου κομιζῶν ἄσματα, οὐ μὴν παρῆλθε τὴν Σπάρτην, πρὶν καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν καὶ Διοσκοῦρους ἀσπᾶσασθαι.*“

¹⁵¹⁾ Fg. 1. Bergk szerint, de kinek metricai fölosztásától:

$\begin{array}{l} \bar{\cup} \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup \quad \text{dact.} \\ - \cup \cup - \cup \cup \cup \quad \text{dact.} \\ \cup \bar{\cup} \cup - \cup - \cup \bar{\cup} \cup - \cup \quad \text{jamb.} \end{array}$

melyben a harmadik sort jambusinak írja, eltértem; B. Priscian (de metr. Ter. 251 ed. Lindem.) tekintélyével védhetőnek tartja azon szabályszerűtlenséget, hogy a jambusi sor negyedik lába spondeus lehet; Alcman gondosabban került minden nem tiszta lábat a későbbi költők-nél, sőt a lehetőleg tiszta méretekre fősúlyt fektetett, mint az a nagy papyrustöredékből kitűnik, ennek nyomán vélem visszaállítandónak az eredeti idomot ily formán:

$\begin{array}{l} \bar{\cup} \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup - \cup \cup \quad \text{dact. tetr.} \\ - \cup \cup - \cup \cup - \cup - \cup \quad \text{log. (= 2 d. + 2 tr.)} \\ - \cup - \cup - \cup - \cup \quad \text{trach. dim.} \end{array}$

megjegyezvén, hogy az első és második sor a pap. strophák alább látható 13. és 14. sorával tökéletesen egybehangzik. A többi töredékek 2—8. B. részben e schemát igazolják, részben oly bizonytalanok, hogy ellenérvet nem szolgáltatnak.

Számos felhívások az istenekhez, kikre a hymnuszok írva voltak, jellemzik ez énekeket, melyek mint már említve volt, szűzek számára is irattak. Különös hírre vergődött a spartai védherosokra Castor és Polluxra készített hymnus, melynek kezdetét Herodianus őrizte meg:

*Κάστωρ τε πάλων ὀκέων δματῆρες, ἰππόται σοφοί
καὶ Πωλυδύκης κυδρός.* ¹⁵²⁾

Pausanias ¹⁵³⁾ szerint a herosokra vonatkozó különféle regéket tartalmazta; a regék általában kiváló helyet foglaltak a költő dalaiban, s egyes eltérő vagy vitás kérdésekre nézve későbbiek által nem ritkán idéztetik. ¹⁵⁴⁾ Valószínűleg egy hymnus kezdetét képezi a következő három vers, fohászt tartalmazva a muzsához:

*Μῶσ' ἄγε, Καλλιόπα, θύγατερ Διός
ἄρχ' ἐρατῶν ἐπέων, ἐπὶ δ' ἔμμερον
ἔμμερον καὶ χαρίεντα τίθει χορόν.* ¹⁵⁵⁾

és egy hymnusból Venusra maradt fön a következő vers:

Κύπρον ἰμερτὰν λιποῖσα καὶ Πάφον περιρρόταν. ¹⁵⁶⁾

A hymnuszok karok által énekeltettek s részben táncoltattak: „ἔμμερον οἱ μὲν ὄρχουῦντο, οἱ δὲ οἶκ ὄρχουῦντο“ mondja Athenaeus; mennyire terjedt azonban e tekintetben Alcman irányadó befolyása, azt meghatározni már nem lehet. Szerencsésebbek vagyunk Alcman egy más fajú termékeinél, a szűzkardaloknál,

¹⁵²⁾ Fg. 12. B. Jamb. tetr. acat. „Castor és hírneves Polydeukes, gyors lovak idomítói, ügyes lovarok.“

¹⁵³⁾ Paus. I, 41, 5. III, 26, 2.

¹⁵⁴⁾ Niobe gyermekeit illetőleg (szerinte 10) l. Aelian Var. Hist. XII, 36; Priamus anyja, kit Hellanicus Strymonak nevez, szerinte Zeuxippe volt (Schol. Hom. II. Γ, 250); V. ö. még Bergk fg. 104, 107, 108, 119.

¹⁵⁵⁾ Fg. 45. B. Hephaest. 40. idézván e verseket, azt jegyzi meg, hogy a strophák egészen ily méreteken (dact. tetr. ac.) voltak írva. „Múzsza, Zeus leánya, Kalliope, jer, kezdj ünnepi dalt, árasz bájt énekemre, s kecsét a karra.“

¹⁵⁶⁾ Fg. 23. B. „Elhagyva a bájos Cyprust s a tengerölelt Paphust.“ Egyéb kisebb töredékeket l. B. fg. 19—22.

melyeknek nemcsak lényege engedi e művészetek jellegét sejt-
tenünk, hanem több apróbb töredéken kívül egy nagyobb rész-
letet is birunk egy ily kardalból, melyből az egész faj szerke-
zeti sajátágaira és előadási módjára vonhatunk következtetést.

Ez az u. n. papyrustöredék, melyet Mariette 1855 ben egy
egyptomi mumia-sirban talált, s Eggernek adott át, ki azt „Me-
moires d'histoires ancienne et de philologie. Paris 1863.“ 159 k.
ll. közölte. Három hasázból áll, melyek közül a bal és jobb felőli
roncsoltak, utóbbi majdnem olvashatatlan, a középső azonban
majdnem egészen jól van megőrizve. Ten Brink a Philologusban
XXI, 126 k. ll. s Bergk u. o. XXII, 1. kk. majd a Lyrici
Graeci III. kiadásában 824 k. ll. ismertették s igyekeztek
visszaállítani a töredéket. Legutóbb Ahrens foglalkozott a
töredékekkel szakavatottan és sikerrel a Philologusban XXVII,
241 kk. és 577 kk. — Egger az egész töredéket a Dioscurokra
irt hymnus maradékának tartotta, s e nézetet magáévá teszi
Bergk; Ten Brink azt hitte, hogy az első 15 vers, *εἰς Δία Ἀνναίων*
hymnusból van véve, a többi pedig különféle parthenionokból
összeszedve; Ahrens kétségtelenné tette, hogy az egész egyet-
len költeményhez tartozik, s hogy ez egy szűzkerének volt (V.
ö. id. l. 242—249), s azon fontos fölfedezést tette, hogy a töre-
dék antistrophikus szerkezettel bír, melynek szabályai szerint
a megmaradt versek ily sorban ismétlődnek:

στρο. α'	στρο. β'	στρο. γ'	στρο. δ'	στρο. ε'	στρο. ζ'	στρο. η'	
	I, 8	I, 22	II, 2	II, 16	II, 30	III, 10	III, 24
	I, 9	I, 23	II, 3	II, 17	II, 31	III, 11	III, 25
	I, 10	I, 24	II, 4	II, 18	II, 32	III, 12	III, 26
	I, 11	I, 25	II, 5	II, 19	II, 33	III, 13	III, 27
	I, 12	I, 26	II, 6	II, 20	II, 34	III, 14	III, 28
	I, 13	I, 27	II, 7	II, 21	III, 1	III, 15	III, 29
	I, 14	I, 28	II, 8	II, 22	III, 2	III, 16	III, 30
I, 1	I, 15	I, 29	II, 9	II, 23	III, 3	III, 17	III, 31
I, 2	I, 16	I, 30	II, 10	II, 24	III, 4	III, 18	III, 32
I, 3	I, 17	I, 31	II, 11	II, 25	III, 5	III, 19	III, 33 ¹⁵⁷⁾
I, 4	I, 18	I, 32	II, 12	II, 26	III, 6	III, 20	
I, 5	I, 19	I, 33	II, 13	II, 27	III, 7	III, 21	
I, 6	I, 20	I, 34	II, 14	II, 28	III, 8	III, 22	
I, 7	I, 21	II, 1	II, 15	II, 29	III, 9	III, 23	

¹⁵⁷⁾ A római számok a hasábot, az arabok a verset jelölik.

Ebből kitűnik, hogy egy-egy szakasz tizennégy verssorból áll a következő schemával:

1. 1 0 - 0 | 1 0 0
2. 0 1 0 0 | - 0 0
3. 1 0 - 0 | 1 0 0
4. 0 1 0 0 | - 0 - 0
5. 1 0 - 0 | 1 0 0
6. 0 1 0 0 | - 0 - 0
7. 1 0 - 0 | 1 0 0
8. 0 1 0 0 | - 0 - 0
9. 1 0 - 0 | 1 0 - 0 | 1 0 - 0
10. 1 0 - 0 | 1 0 - 0 | 1 0 - 0
11. 1 0 - 0 | 1 0 - 0
12. 1 0 - 0 | 1 0 - 0
13. 1 0 0 | 1 0 0 | 1 0 0 1 0 0
14. 1 0 0 | 1 0 0 | 1 0 - 0

troch. dim. cat.: 1, 3, 5, 7, 11, 12 vv.

log. $\left\{ \begin{array}{l} \text{anacr. } + \text{ dact. } + \text{ dip. tr.: } 2, 4, 6, 8 \text{ vv.} \\ 2 \text{ dact. } + \text{ dip. tr.: } 14. \text{ v.} \end{array} \right.$

troch. trim. ac.: 9, 10 v.

dact. tetr. ac.: 13 v.

Az egész költemény e szerint trochaeus, dactylus, s e kétnemű lábakból összetett logaoed sorokból áll; csak azt kell még megjegyezni, hogy Ahrens a 7., 10. és 11. sorban egy-egy basis föloldását látja a költeményben, holott ez legalább is nagyon kétséges. Ugyanis:

9. v. szerinte: 1 0 - 0 | 1 0 - 0 | 1 0 - 0

a föloldást mutatja I, 2:

ἀλλ' ἐγὼν] Ἀνκαισον ἐγ καμῶσιν ἀλέγω.

Troch. versben általában nem szokott az utolsó arsis föloldatni, énekünk dallamában pedig e föloldás zavarólag hatna — több hely által nincs is megerősítve, s azért elfogadhatónak tartom Christ¹⁵⁸⁾ véleményét, hogy itt ἀλέγω régi megrontás: ἀλῆω helyett.

¹⁵⁸⁾ Philologus XXIX, 212.

... a ...

... a ...

Bergknæk még sejtelmé sem volt a strophicus compositióról (188) Ahrens a *Strophicus* nevezék önmagában fontos, hanem az azon tevékenység, mely a netáni hozzávetéseket, vagy a *Strophicus* metrikai alak biztos határai ... Ahrens olvasása és ...

... non minutis strophis constat, ... sed lege est solutum."

— — — — —
— — — — —
— — — — —

I. hasáb. — — — — Π]ωλυθεύκης

ἀλλ' ἐγὼν] Ἀνκαῖσον ἐγ καμῶσιν ἀλγέω ¹⁶⁰⁾
ἐν δ' Ἐναρ]σφόρον τε καὶ Σέβρον ποδώκη ¹⁶¹⁾
"Ἀλκμῶ]ν τε τὸν βιατὰν

5. ἵπποτᾶν] τε τὸν κορυστὰν
εὐτείχη] τε Φάνακτ' ἄγ' ἀρήιον
"Ἀλκμονά] τ' ἔξοχον ἡμισίων ¹⁶²⁾.

2. szakasz.

καὶ στρατ]ῶ τὸν ἀγρέταν
Σκαῖον] μέγαν Εὐροντόν τε

10. δωρὸς ἀμ] πῶρω κλόνον
πρέπονθ' α]τε τῶς ἀρίστως
φώτας οὐ π]αρήσομες.
αἰπεῖα γ]ὰρ αἶσα παντῶν,
ἂν Πόρω] γεραιτάτῳ

15. τέκ' ἦνπ]έδιλος Ἀλκά.
ἀλλ' ἀπανθ]ρώπων ἐς ὠρανὸν ποτήσθω
φᾶμις ἀρ]ρήτων γάμων, τὰν Ἀφροδίταν
καὶ κασιγ]νήταν Φί' ἀγνὰν
πάλιν ἐπισ]πυῖθ(ην, ἐπ)ῆσα(ν)

20. αἶ ποκα μὴ σεμ]ίτ', ἐς δὲ Διὸς δ(ό)μον
αἴψα παρ]ῆν (ι)ερογλέφαροι.

3. szakasz.

— — — — — τάτοι
— — — — — α δαίμων
— — — — — φίλοις
25. — — — — — ἔδ]ωκε δῶρα

¹⁶⁰⁾ L. f. Ahr. Ἐναροφόρον-t ír.

¹⁶¹⁾ Ahrens a hiányzó nevet a hippocoontida „Δορκέα“-val i ki, de azon okból, hogy tiszta dactylus maradjon a megelőző végén, jobb Christ (Philol. XXIX, 212) kiegészítése: „Ἀλκμονα.“

¹⁶²⁾ A kézirat szerint, Ahrens így állítja helyre II, 6. 7 :

Ἄγιδ(ών). τὸ φῶς ὀρωρῆ,
ὦ Φάδιον ἐν περ ἄμιν

ἃ δὲ δευτέρα πεδ' Ἀγιδῶν τὸ Φειδος

25. Ἰπποσείβην ὡς κόλαξ Διὸς δραμήται. ¹⁶⁴⁾

ταὶ Πελειάδες γὰρ ἄμιν

Ὀρθία φάρος φεροίσαις

νύκτα δι' ἀμ(β)ροσίαν ἄτε σήριον

ἄστρον ἀνευρομέναι μάχονται. ¹⁶⁵⁾

6. szakasz.

30. οὔτε γὰρ τι πορφύρας
τόσσοι κόρος ὥστ' ἀμύναι,
οὔτε ποικίλος δράκων
παγχρόσιος, οὐδὲ μίτρα
Λυδία νεανίδων.

III. hasáb. τᾶν ο(ὐ μακ)άρων ἄγαλμα,

οὐδὲ π(α)ναλινῆς κόμαι·

ἀλλ' οὐ(δέ τι χρ)ῶς ἀειδῆς,

οὐδὲ σύ(μυφρο)ς καὶ πῶς ἃ Φέσηρα.

5. οὐδ' ἐς ἄ(κρον τᾶς ἀκμᾶ)ς ἐνθοῖσα, φασεῖς,

ἀσταφίς (τις οὐδ' ἄν)ο(σ)το(ς)

καὶ ποτ' ἰ(σχίο)ν φ(θίν)υλλα

δαλλά (τις, ἄς νεα)ρὰ Φάδη ἀνθεμῖς.

7. szakasz.

ἀλλ' ἀγ(α)σ(ᾶν) κ(ό)ρα (ἄδ)ε (κ)ύρει.

10. οὐ γὰρ ἃ υρας

¹⁶⁵⁾ II, 26—29 elég tisztán olvasható a kéziratban, hol csak ,ὄρθριαί' áll ,Ὀρθία' helyett; Ahrens összehalmozott conjecturák által egészen más értelmet ad a helynek:

ταὶ Πελειάδες γὰρ ἄμιν

ὄρθριαί φάρος φεροίσαις

νύκτα δι' ἀμ(β)ροσίαν ἀγσερίον

ἄστρον ἀΨειρομέναι μάχονται.

¹⁶⁶⁾ Apollodor III, 10, 5 tizenkét Hippocoontidát sorol el, kik szerinte mind elvesztek Hercules és a Dioscurok keze alatt, Diodor IV, 33 huszat, szerinte azonban csak tiz lelte halálát Hippocoonnal együtt. Alcman e helyen nyolcat sorol föl névleg, talán az elveszett versekben is voltak névleg felemlítettek; különben (I, 11. 12) ő is mondja, hogy némelyeket hallgatással mellőz. A Hippocoontidák szobrokkal tiszteltettek meg Sparta környékén, ezek mellett állott magának Alemannak is emléke: mint Pausanias III, 15, 1 írja.

- Ἄγῃσι(χόρα . . . . ἢ ἀντί
 Ἄγιδ
 θωστήμ(ον) μ᾽ ἐπαινεί
 ἀλλὰ τᾶν
 15. δεξιάσθαι
 καὶ τέλος
 εἴποιμι κ' ἄ . . . . μὲν αὖτα
 παρ(σ)έρος ἀνω λέλακα
 γλαυξ' ἐγώ(ι) . . . . χῶτι μᾶλα πα
 20. ἀνδάνην γὰρ
 αἶμιν ἰατρῶ
 ἐξ Ἄγῃσιχόρ(ας) . . . . δεσ
 . . ἀναεθρασ

8. szakasz.

- . . . σετωρσα
 25. (οὐ)τως εἶα
 τ . . κυβερν
 κ(λε)ρνᾶ μα
 ἄ δὲ τᾶν Σηρ(ηνίδων)
 ἀοιδότεραν
 30. οἴα γὰρ (τ)άν
 παιδῶν δὲ
 φθέγγεται δ' (όποῖα) παρ (Ξάνθω) ῥοαῖσ(ι)
 κύνος ἀδῶ(ν) τ' ἐν δορι(ῶ) ξανθᾶ κομίσκα.

A parthenion tartalma körülbelül következő: (I. hasáb). A bevezetés Pollux győzelmes harcát festi a Hippocoontidák ellen,¹⁶⁶ (1—12 vv.) melyben a fenhéjázó elbizakodás vesztét leli (13—15). A következő versekben (16—34) vétkes nők¹⁶⁷ tetteiről

¹⁶⁷ Bergk úgy vélekedik, hogy Tyndareus leányairól énekel a kar, kinek vétkéről Homér tesz említést Od. ω, 199:

οὐχ ὡς Τυνδαρέου κόρη κακὰ μήσατο ἔργα
 κορυίδιον κτείνασα πόσιν, στυγερὴ δὲ τ' ἀοιδή
 ἔσσει' ἐπ' ἀνθρώπους.

V. ö. Schol. Eur. Or. 240, Stesich. fg. 35. — Legközelebb fekszik a gondolat Clytaemnestrára — hogy kivüle azonban kiket ért-
 het a költő, az homályos.

¹⁶⁸ Antig. Caryst. Hist. mir. 27: „ἐστὶ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλκμᾶνος λεγόμενον τοῦτο συναφκειωμένον· φησὶν γὰρ ἀσθενῆς ὢν

(ἀρρήτων γάμων 17) és bűnhődéséről van szó (ἄλαστα δὲ | ἔργα πάσον κατὰ μῆσαμῆναι 34 v.). A második hasámban áttér a költő a karvezető szüzek Agido és Agesichora magasztalására: az átmenetet általános mondatok képezik — igen ügyesen (II, 2—15): „Van isteni megtorlás. Boldog az, ki vidám kedélylyel tölti napját bú nélkül. És én Agido fényét énekelem; mintha a napot látnám, melynek keltét tárja elénk Agido, s a dicső karvezérnőt nem lehet nem magasztalnom dalban, táncban. Mert oly delinek tűnik föl, mint midőn valaki csorda közé állít természetes lovat, versenygyőztest, tombolót, szárnyas álmak csodaképletét. A következőkben (16—25 vv.) a másik kar vezérért, Agesichorát hasonló merész vonásokkal festi; henetei paripához hasonlítja, hajzata szinaranykép, arca ezüsként fénylik, alkata legszebb Agidoé után, futása gyors mint Zeus lovat fárasztó fiáé (Castor). A következő versekben (26—29), melyeknek olvasása nem egészen biztos, s így értelmök sem teljesen világos, a két szüz és karaik (röpke galambokhoz hasonlítva) egymással vagy egy harmadik csoporttal versenyfutásban tűnnek föl, a mint Orthiának (Ἄρτεμις Ὀρθία) tisztelet ajándokot (ekét vagy öltönyt) visznek. A II. hasáb vége és III. kezdete, melyben az olvasás már igen bizonytalan, úgy látszik, szinte a szüzek magasztalását tartalmazza, azon gondolatnak adván kifejezést, hogy nem bővelkednek bíboröltönyökkel, arany ékszerrel stb., — de gazdagok ifjui szépségben, kellemben.

A költemény antistrophicus szerkezete kétségtelen, sőt épen az ily szerkezet által föltételezett két külön kar vezetőinek magasztalása képezi az ének tartalmát; a mythológiából vett bevezetés Alcman költészetének sajátságaihoz tartozik. Hogy futás illetőleg tánc kíséretében adatott elő, az magából a költeményből kitűnik; hogy azonban már külön táncoló és külön éneklő kar szerepelt-e az előadásnál, mint későbbben gyakorta — mit II, 26—29 vv.-ből sejtteni lehetne, azt e versek bizonytalan volta miatt eldönteni még most korai volna.

A parthenionok második könyvének elejéből maradt meg

διὰ τὸ γῆρας καὶ τοῖς χοροῖς οὐ δυνάμενος συμπριερέσθαι οὐδὲ τῆ
τῶν παρθένων ὀρχήσει· Ὁ μ' ἐτι κτλ.

az Alcman születésére és jellemére vonatkozó fönt közölt öt ve. s, melyet hihetőleg a kar szájába ad a költő, kit származása miatt versenytársai talán gáncsoltak, valamint a költő agg korára vonatkozó négy vers is, ¹⁶⁹⁾ melyek azt bizonyítják, hogy a hősméret is használtatott a szűzkarénekekben, melyekben alkalmilag illemszabályokat is állít föl, mint e hatméretű vorsben :

Πολλαλέγων ὄνυμ' ἀνδρί, γυναικί δὲ Πασιχάρηα, ¹⁶⁹⁾

vagy gyengéd bókokat mond :

Οἶκας μὲν ὠραίω Αἰνω ¹⁷⁰⁾,

vagy a vonzalom tárgya utáni óhajt fejezteti ki a szűzekkel :

Ζεῦ πάτερ, αἱ γὰρ ἐμὸς πόσις εἴη. ¹⁷¹⁾

E vers különben nászénekből is lehet véne, melyek a parthenionokkal rokon tartalmuknál fogva talán ezek közé voltak fölvéne. Ily epithalamiumban foglaltathatott az éji csend ama meglepően szép rajza, melyet Apollonius közöl, logaoed és dactylus versekben :

*Εὐδοοσιν δ' ὀρέων κορυφαί τε καὶ φάραγγες,
πρώονες τε καὶ χαράδραι,
φύλλα θ' ἔρπετά θ' ὄσσα τρέφει μέλαινα γαῖα,
θῆρες ὄρεσκῶοί τε καὶ γένος μελισσῶν
καὶ κνώδαλ' ἐν βένθει πορφύρεας ἀλός'
εὐδοοσιν δ' ὀϊωνῶν
φῦλα ταυπτερίων. ¹⁷²⁾*

¹⁶⁹⁾ Fg. 27. B. Bö beszéd illik férfihoz asszonyhoz hallgatás.

¹⁷⁰⁾ Fg. 80. B. „Hasonlítász a bájos Linushoz.“

¹⁷¹⁾ Fg. 29. B. „Atyám, Zeus, vajha ő lenne férjem.“ A s c h o -
liasta Hem. Od. ζ 244 v.-hez írja e verset e megjegyzéssel : „καὶ
'Αλκμάν αὐτὸν μετέβαλε, παρ' θένουρς λεγοῦσας εἰσάγων· Ζεῦ
πάτερ“ κτλ.

¹⁷²⁾ Fg. 60. B. „Álomban nyugszanak a hegyek csúcsai s szo-
rosai, szirték és örvények, s a lomb, s melyeket a barna föld táplál, a
kúszók mind, a rengeteg vadjai s a méhcek rajai és a biboros tenger
mélyében a szörnycetgek ; szunyadnak a sebesröptű szárnyasok.“

¹⁷³⁾ Fg. 74. B. „Hét párna, ugyanannyi asztal, megrakva mák-
hintett kenyérral len és mézlisztből, és tálakban gyermekek számára
nyalánkság.“

Az éneket, melyből a közölt töredék fönmaradt, a leányserég, mert csak ezek énekeltek nászdalokat, nászéjen az uj pár háza előtt zenghette, míg más ilynemű dalok a nászmenet alkalmával, vagy a vőlegény házában hangzottak — hymenaeusok. — Ilyennek részét képezhette a következő töredék jamb versekben :

*Κλῖναι μὲν ἔπιτᾶ καὶ τόσαι τράπισσαι
μακωνίδων ἄρτων ἐπιστέφουσαι,
λῖνῳ τε σασάμῳ τε κῆρ πελίγναις
πέδουσι χρυσοκόλλα. 173)*

Alcman nászdalai igen hangzatosak és kedveltek lehettek, mert tarenti Leonidas őt a hymenaeusok dallamos hatyjának nevezi. 174)

Kétségtelen, hogy Apollo tiszteletére is megszólalt muzsája prosodionokban és különösen lakoma fölött énekel paeanokban, s ez magyarázza meg az enyelgő dalokban alkalmazott ion versmérték használatát, mely Hephaestion bizonyossága szerint az egész dalon keresztül vonult, mint e versben :

Ἐκατον μὲν Διὸς υἱὸν τὰδε Μῶσαι κροκόπεπλοι 175)

vagy e két töredékben :

*Περὶσσόν' αἱ γὰρ Ἀπόλλων ὁ Λύκῃος,
Ἴνῶ σαλασσομέδοισ', ἂν ἀπὸ μάσδων. 176)*

Ide tartozik a Strabo által megőrzött paeantöredék is, melyben nézetem szerint szinte egy dimeter ion zárja a jambusi sorokat:

174) V. ö. Bode: Gesch. d. hell. Dichtkunst. II, 1. 103 k. ll.

175) Fg. 85. B. (Hephaest. 66.) „ó Zeus messzelövő fia, ó sárgaleplű muzsák!“

176) Fg. 83. 84. B. Hephaestion 81 ugyan azt írja: „Ἀπ' ἐλάσσονός τε ἐπιώνικον τρίμετρον ἔστι παρ' Ἀλκμᾶνι,“ de tulajdonképen csak dim. ion. egy-egy dipodia jambicával.

177) Strabo X, 482. Fg. 24. Bergk szjt, ki az utolsó sorban a kéziratilag biztosított, s a metrum által is megkivánt *πρέπς-τ πρέπςι-ρε* változtatja. Schemája a töredéknek ez lesz :

— | ˘ UU | — UU | — ˘
— — | — UU | — UU | — ˘
UU — — | UU — —

„Lakomák és toroknál asztaltársak közt illő paeant hangoztatni.“

*Φολύται δὲ καὶ ἐν θιασοῖσιν
ἄοδρῶν παρὰ δαιτυμόνεσσιν
πρὸς παιᾶνα κατάρχειν.* ¹⁷⁷⁾

Hasonló akrét hatméretű versekből álló töredék, mely a mérték után ítélve prosodionhoz vagy hyporchemához tartozhatott:

*Ἀφροδίτα μὲν οὐκ ἔστι, μάργος δ' Ἔρως οἷα παῖς παῖσδε
ἄκρ' ἐπ' ἀνθη καβαίνων, ἃ μὴ μοι θύγγης, τῷ κυπαρίσκῳ.* ¹⁷⁸⁾

Alcman az *ἐμβατήριον* vagy a harci indulóknál használt versmérték feltalálójának is mondatik, mely messeneinek (leginkább a mess. hadjáratok alkalmával műveltetvén ki) vagy lakonnak is mondatik, mert a lakónoknál az ugyanezen névvel nevezett aristophanesi tetrameter mellett leginkább e mérték dívott. Feltalálója nem lehetett, mert Tyrtaeus jóval előtte e mértéket használta indulóinál, sőt harci dalokat aligha költött, bár a fegyveres gyakorlatoknál hangzó zenét egy töredékben ő is magasztalja:

Ἔρπει γὰς ἄντα τῷ σιδάρῳ | τὸ καλῶς κιθαρίσδειν. ¹⁷⁹⁾

De alkalmazhatott anapaesteket egyéb versekben; legalább az egyetlen töredék, mely jelen alakjában e mértéket mutatja (dim. anap. acat.), Apollóhoz fohászodik, és csatadal színezetével sem bír:

Ἐμέ, Λατοῖδα, τέο δαυχοφόρον. ¹⁸⁰⁾

¹⁷⁸⁾ Fig. 38. B. „Nem Aphrodite, hanem Eros a pajkos gyermek enyeleg. Virágok fölött lépdelve ne érintsd. — — —“

¹⁷⁹⁾ Victorin. p. 2522 id. Bode Gesch. d. hell. Dichtkunst, II, 2. 30 o. után.

¹⁸⁰⁾ Fig. 35. B. Szerintem e vers logaoed sor, tripod. anap. cat; melyet jambusok előznek meg; lehet, hogy két sorra osztandó. — A Hephaestion által (46 p. 3) névtelenül közölt tetr. anap:

Ἄγετ', ὦ Σπάρτας ἔνοπλοι κοῦροι, ποτὶ τὰν Ἄρης κίνασιν

(„Rajta, Spárta fegyveres ifjai induljátok Ares táncához!”) valószínűleg Tyrtaeustól származik.

¹⁸¹⁾ Fig. 19. B. „Engem, Lato fia, babérvivődöt.”

Versmértékekben Alcman mindazt egyesíti, mit elődei a dór karköltészet s az ion epos, alagya és jambköltészet terén meghonosítottak a hatméretű dactylustól az ionicus a minori mértékeig; e tekintetben Alcman híres sokoldalúsága igazolva van, de az egyes lábaknak egy sorban egyesítését illetőleg a felállított minták számát jóval le lehet szállítani. Vessünk ezekre egy furtó pillantást.

A hatméretű dactylus a dór melicai költészetben a legrégebbi időktől honos volt, s az előszeretettel, melylyel e vers írást viasztettek a költők, nemcsak az ősiség, hanem az isten tiszteleti melos és az epos tárgyrokonsága eléggé magyarázzák. Alcmanból az említett két töredéken kívül¹⁸²⁾ még három vers maradt fön, melyek ez utóbbi állításunkat igazolják:

*Ἀσπαρίς, αἰνώπαρίς, κακὸν Ἑλλάδι βωτιανείρῃ·
Καὶ ποτ' Ὀδυσσεύς ταλασίφρονος ὄαθ' ἑταίρων
Κίρκη ἐπάλειψ . . . . . ασα.*

Τίς δ' ἄν, τίς ποκα ῥᾶ ἄλλω γόον ἀνδρὸς ἐπίσποι; ¹⁸³⁾

Svidas szerint Alcman volt első, ki a dactylus mellett más mértéket alkalmazott a melosban: „πρῶτος δὲ εἰσήγαγε τὸ μὴ ἑξαμέτροις μελοποιεῖν“ de a költészet története eddigi előadásából is láttuk, hogy Alcman e téren számos parosi, lesbosi és krétai költő megelőzte, sőt kisebb dactylusi sorok alkalmazásában sem ő, hanem Archilochus volt úttörő, bár ez utóbbiak rendszer szakaszokba egybefűzésének érdeme kétségkívül Alcmané. Leggyakoribb volt nála a tetram. dactylicus, részben más vorstajokkal összekötve egy strophában, mint a papyrusi parthenionban (13. sor), részben csupán ily sorokból alkotván az egész költeményt, mint p. a következő töredékben:

*Καὶ ποκά τοι δώσω τρίποδος κτύτος,
φ' κ' ἔνι . . . . . λέ' ἀγρίης·
ἀλλ' ἔτι νῦν γ' ἄπυρος, τάχα δὲ πλείος*

¹⁸²⁾ Fg. 26 és 27. B.

¹⁸³⁾ Fg. 40., 41. és 42. B. Az elsőben Parisról, a másodikban a varázsló Circeéről és Ulyssesről van szó; ez utóbbira vonatkozhatik a harmadik is.

- ἔννεος, οἶον ὁ παμφάγος Ἀλκμάν*
 5. ἤράσθη χλιερὸν πεδὰ τὰς τροπαίς·
 οὔτι γὰρ ἤν τετυγμένον ἔσθαι,
 ἀλλὰ τὰ κοινὰ γὰρ, ὥστες ὁ δᾶμος
 ζατεύει. ¹⁸⁴⁾

Néha az ily dactylicus sorokat egy dipodia trochaica zárja be, mely ama rhythmus alkalmas és szép befejezését képezi:

- Πολλάκι δ' ἐν κορυφαῖς ὀρέων, ὄκα
 θασοῖον ἄδη πολύφαμος ἑορτά,
 χρύσιον ἄγρος ἔχουσα μέγαν σκύρον,
 οἰά τε ποιμένες ἄνδρες ἔχουσιν,*
 5. *χερσὶ λεόντειον γάλα θήσασο,
 τυρὸν ἐτύρησας μέγαν ἄτρυφον
 ἀργιφόντα. ¹⁸⁵⁾*

E két töredék metrikai tekintetben is nevezetes, mert bizonyosságot tesz először arról, hogy egy spondeusnál többet nem engedett meg Alcman egy versben (a papyrustöredék ilyenmű verseiben spondeus épen nem található), másrészt arról hogy annyira ügyelt a vers tisztaságára, hogy a sor végén kétes szótagot soha nem hagyott; bizton állíthatjuk tehát, hogy a hol egyéb töredékekben szokatlan metrikailicentiák találkoznak, azok nem a költő, hanem a hogyomány rovására irandók. ¹⁸⁶⁾ Hason-

¹⁸⁴⁾ Fig. 33. B. „Majd adok háromlábu edényt . . . Most még tűz nem látta, de csakhamar meg fog telni kásával, minőt a falánk Alcman szeret, forgatva melegítettet. Mert nem is eszik nyalánk ele-delt, hanem közönségeset, minőt a nép szeret.“

¹⁸⁵⁾ Fig. 34. Bergk szót, ki azonban a dipodia trochaicát még a megelőző dactylushoz sorozza. A töredék egy jelenetet rajzol, midőn egy nő (istennő?) oroszliant fej, s a tejből sajtot készít.

¹⁸⁶⁾ E szabályt két egysoros töredék (fig. 46. 47 B.) is erősíti, s így alig fogunk tévedni, ha azt állítjuk, hogy e versben (fig. 30. B.)

Ἐπεὶ δὲ προτὶ γούνατα πίπτω

az első szó előtt egy szótag kiesett, valamint hogy a már közölt (17. B.) töredék, mely különben egészben roncsoltnak látszik, utolsó versében:

κακκαβίδων στόμα συνθήμενος·

vagy hézagot, vagy megrontást látunk.

lót kell mondannak több maradványról, melyek trimeter dact. cat. mértékét mutatják arsis nélkül (mint fg. 8 és 48.) vagy acatalectusét anacrusissal, mint p. :

*Ῥίπας ὄρος ἀνθόν ἴλα,
Νυκτὸς μελαίνης στέρνον.*¹⁸⁷⁾

vagy két főnebb közlött (17. és 24. 1. B.) töredék, vagy basis-
sal, mint a szintén közlött (24. B.) töredék második verse. Sok-
kal több bizonyítékkal kellene bírunk, hogy erről határozottan
többet állíthassunk, mint annyit, hogy a hexameter dactyl. még,
és a tetr. d. már általános használatnak örvendett Alcmannál.¹⁸⁸⁾

A hosszú, nyolcméretű jambusi sorok, úgy látszik,
csak hymnusokban alkalmaztattak (fg. 12. 13 B. 1. F.); gyakori
volt a jamb. tetrameter acat., és pedig egészen szabályszerűen,
mint a következő hosszabb töredék mutatja :

*Ἦρας δ' ἔσηκε τρεῖς, θέρος
καὶ χεῖμα καὶ πῶρον τρίταν,
καὶ τέτρατον τὸ Ῥῆρ, ὅκα
σάλλει μὲν, ἐσθίειν δ' ἄδαν
οὐκ ἔστιν,*¹⁸⁹⁾

Egészen szabályszerűen alkotvák a nem teljes háromméretű
jambusok, mint ama töredék, melyet egy hymenaeusból közöl-
tünk (fg. 74. B.), valamint a következő két töredék :

¹⁸⁷⁾ Fg. 58. B.

¹⁸⁸⁾ Egybekapcsolva logaoed versekkel előfordul a trim. dact.
acat. (de ily alakban $\Sigma - \frac{1}{2} \cup \cup - -$) és cat. egy töredékben Bergk fel-
osztása szerint (Fg. 60. főlebb közöltük!); de itt épen a fölosztás
bizonytalan, s a szinte dactylus mértékre visszavezethető töredékben :

*Μῶσα, Διὸς θυγάτηρ,
ὠρανίαφι λίγ' ἀίσουμαι.*

már Bergk előtt mások hexametert sejtettek egyszerű áthelyezéssel ily
alakban :

Μῶσα, Διὸς θυγάτηρ, λίγ' ἀίσουμαι ὠρανίαφι.

¹⁸⁹⁾ Fg. 76 B. E verseket a négy évszokról Alcman műveinek
ötödik könyvéből idézi Athenaeus XIV, 648 B. — V. ö. Fg.
77—80 B.

Λεπτὰ δ' ἄταρπος, νηλεῆς δ' ἀνάγκα.

és

*Ἴδῃ παρέξει πνείιον τε πόλιον
χίδρον τε λευκὸν κηρίαν τ' ὀπίωραν.¹⁹⁰⁾*

úgy hogy nem hiszem, hogy tévedésen ne alapulna Priscian állítása,¹⁹¹⁾ miszerint Alcmannál a hatlábu jambusi versben a negyedik láb spondeus lehet, p. e versben

*Καὶ γὰρ ἀγρὸς ἐνπύργω Σεράπνας
Χερσόνδε κωφὸν ἐν φέκκεσι πίτνει.¹⁹²⁾*

ily lejtés mellett kétségkívül igaz állítása, de ha összevetjük e töredékeket az ugyanazon hymnushoz tartozó három soros maradvány általam visszaállított alakjával, mely szép összhangzatban mutat dactylusokat, egy logaoed sort, és trochaeusokat:

*Μῶσ' ἄγε, Μῶσα λίγεια, πολυμυαλὲς
αιεναίοιδε μέλος νεοχμὸν
ἄρχε παρσένοις αἰείδεν·*

ennek nyomán így irathatnak, nézetem szerint helyesebben, ama töredékek is:

*καὶ γὰρ
ἀγρὸς ἐνπύργω Σεράπνας·*

és:

*χερσόνδε
κωφὸν ἐν φέκκεσι πίτνει.*

Trochaeusi versek közül a tetrameter acat. és catalectus egyaránt használatban volt, mint azt a parthenion több sora (l. f.) és kisebb töredékek bizonyítják, p. az idézetten (fg. 25. B.) kívül ez:

*καὶ τιν εὐχομαι φέροισα
τόνδ' ἐλιχρῦσω πνλεῶνα
κῆρατῶ κνπαίρω.¹⁹³⁾*

¹⁹⁰⁾ Fg. 81 és 75 B. az utóbbiban a harmadik jambus basisa föl van oldva két rövid szótagra,

¹⁹¹⁾ Prisc. de metris Terent. 251. Öt követi Bergk is.

¹⁹²⁾ Fg. 4. 6. B.

¹⁹³⁾ Fg. 18. B. V. ö. még 72. 73. B.

hol az utolsó kisebb, három lábu sor epodust képez. E trocheusi systema kezdő verse, de talán csak is ez, birhatott anacrusissal, mint a közölt 25. (B. Sz.) töredék első verse. Trimeter tr. ac. a parthenionban találhatik, sőt van két töredék, melyek tetrameter tr. cat.-t mutatnak, ím ezek:

Κῆπι τᾶ μύλα δρυφῆται κῆπι ταῖς σνκαικλιαρ·
*Ὅς ἦθεεν πάλοις ἔπαλεν δαιμονάς τ' ἐδάσσατς.*¹⁹⁴⁾

az utóbbi vers azonban aligha ép, mert az utolsó szótagnak hosszúnak kellene lenni. A fenmaradó egyetlen töredék, mely tetram. troch. acatalectus mértékét mutatja Bergk összeállítása szerint, valószínűleg két részre bontandó szét:

Δουρὶ δὲ ξυστῶ μέμηρεν
*Αἶας αἶματᾶ τς Μέμνων.*¹⁹⁵⁾

Kisebb trochaеusi méretek csak mint zárversek (p. dip. tr. fg. 34-ben B.) fordultak elő.

A krét versmértéket szinte használta Alcman; biztos azonban csak az, hogy hatméretű versek fordultak elő (l. az idéztük 38. fg. B.), valószínűleg azonban kisebb méretek is, talán a tetrameter, mire egy töredék látszik utalni:

*Οὐδὲ τῶ Κρακάλω οὐδὲ τῶ Νυρσύλα.*¹⁹⁶⁾

Hogy i ó n verseket (dim. és tetr.) szinte alkotott, azt már említettem; leggyakoribb kétségkívül a log a o e d sorok használata volt, és pedig mindkét nemüeké, egyrészt jamb és anapaest, másrészt trochaеusi és dactylicus lábakból változatosan össze-
 téve.¹⁹⁷⁾ Az utóbbiakra példákat a papyrus parthenionjában

¹⁹⁴⁾ Fg. 69, 70. B.

¹⁹⁵⁾ Fg. 68. B.

¹⁹⁶⁾ Fg. 21. B. H. ö. még. fg. 22.

¹⁹⁷⁾ Az Alcman töredékeiben előforduló logaocd sorok alakjait összeállítottam, hogy ezekből is következtetni lehessen a változatosságra, mely különösen enemű soroknál majdnem határtalon volt:

{ 1 jamb. † 3 anap. † 1 jamb: fg. 43, 1.

{ 2 " † 2 " † " fg. 20.

2 dact. † 2 troch: parth. 14.

2 " † 4 " fg. 31.

találunk, az első használata ritkább volt; reánk következő két töredék maradt:

Επαμμένα περί δέρματα θηρών.

és:

*Καὶ ποικίλον ἴκα τὸν ἀμπέλων
ὄφθαλμῶν ὀλετήρα*

A logaoed sorok bizonyára semmi nagyobb antistrophicus költeményben nem hiányozhattak, s azon alaphythus határozta meg alakját, mely az egész költeményen keresztül vonult.

Említettük már, hogy Alcman zenéjének alapját a dór hangnem képezte; ebben énekeltettek hymnusai, ebben a szűzkarénekek, mit azon főebb föltüntetett jelenség is erősít, hogy ez énekek hatmértű dactylusversekben is voltak szerkesztvék, melyek pedig a régi időben kizárólag dór dallamban énekeltettek. Különb Alcman, Pindar, Simonides és Bacchylides parthenionjairól Plutarch¹⁹⁸⁾ írja, hogy legtöbbsnyire dór hangnemben voltak szerkesztve, ép úgy mint a prosodionak, pacanok és több *ἑρατικά*. Hogy a lyd hangnemet ismerte és alkalmazta, azt azon általános, már említett jellemzés bizonyítja, hogy ő a dór énekek komoly méltóságát lyd vonásokkal szelidítette. E hangnemben adathattak elő némely szerelmi dalok, epithalamiumok és hymenaeusok, míg a hyporchema már eredeténél és természeténél fogva az enthusiasticus phryg hangnemet követelte. Alcman, mint e vonásokból is kitűnik, mint egyetemes költő a művészet minden ágát fölkarolta, mivelte s bizonyára fejlesztette is, bár forrásaink hiányosságánál fogva nem követhetjük e fejlődési fokokat. Mindenesetre nagy haladásra mutat metrica és zene terén azon körülmény, hogy Alcman Hephaestion tudósítása szerint¹⁹⁹⁾ tizennégy szakaszból álló költemé-

4 doct. + 2 troch: fg. 39.

2 tr. + 1 dact. + 1 spond.: fg. 63.

anacr. + 1 „ + 2 troch.: parth. 2, 4, 6, 8.

1 tr. + 1 doct. + 3 tr.: fg. 66.

1 „ (sp.) 1 doct. + 2 tr.: fg. 61.

1 „ (sp.) + 2 doct. + 3 tr.: fg. 60, 1. 3.

¹⁹⁸⁾ Plut. de mus. c. 17.

¹⁹⁹⁾ Hephaest p. 134. Gaisf.

nyeket írt, melyeknek fele más-más versmértékben volt írva, mihez képest természetesen a dallam és hangnemnek is kellett irányulni, illetőleg változni — *μεταβολή*. — A zenei előadásnál a cithara és fuvola az eddig dívó szokás szerint szerepeltek, a jambusok kíséretére külön hangszer volt használatban, a *κλειψίμβου*, s lydiai hangszert, a magadist ő maga is említi. ²⁰⁰⁾ Több hangszer egyesítése egy karban már előtte dívott, ő bizonyára e téren is rendezett, tökélyesített, valamint a kartánc terén is, melynek föltalálójakint is említetik, ²⁰¹⁾ mit úgy kell érteni, hogy voltak ennek szabályai, sajtáságos módozatai, melyeknek kelete Alcmanra megy vissza; a kettős kar intézménye, mely legszorosabb egybeköttetésben volt a költemények antistrophicus szerkezetével, művészileg rendezett alakban bizonyára tőle veszi eredetét. Alcman különben még népkar által adatta elő énekeit, de ennek tagjai közül, mint alkalmunk volt látni, többeket ügyességök miatt kiemel — utána már a tánc lassan-lassan oly mesterséges fejlődést nyert, hogy csak külön e célra begyakorlott egyének voltak képesek a költő gondolatainak, annak intentiója szerint, taglejtések által is kifejezést adni. A költészet pedig már általa a művészet oly fokát érte el, melyre csak kiváló tehetség és szaktanulmány vezetethet.

Alcman nyelvezete az ó-lakón tajszólást mutatja, s a régiek által általában e dialectus kiváló képviselőjének tartatik; ²⁰²⁾ keverve az epikai és aeol szóalakzatokkal. Ahrens az egész papyrustöredéken nem talált több aeol szót kettőnél, ²⁰³⁾ s egyéb töredékekben is csak elvétve találkoznak ilyenek, úgy hogy nem foghatjuk föl, Apollonius híressé vált jellemzése „*Ἀλκμάν συνεχῶς αἰολίζων*“ tulajdonkép mily alappal bír? Talán inkább szellemi irányára, a költemények tartalmára, mint nyelvezetére vonatkozik, egyéni indulatai, érzelmei gyakran lelvén kifejezést dalai-

²⁰⁰⁾ Fg. 91. B.: „*Μαγάδιν δ' ἀποθέσθαι.*“

²⁰¹⁾ Clem. Alex. Strom. Ip. 308.

²⁰²⁾ Svid. v. „*Ἀλκμάν* „*κέρχρηται δὲ Δωριῶδι διαλέκτω, καθάπερ Λακεδαιμόνιος.*“ Pausanias III, 15, 2 csodálkozását fejezi ki, hogy Alcman a lakónok míveletlen nyelvén miként írhatott oly hangzatos dalokat.

²⁰³⁾ *ἐνθούσα* és *φεροίσαις*. Egyébkint l. a tanulmányos értekezést a töredék nyelvezetéről a Philologusban XXVII, 619 k. ll.

ban; „személyes viszonyai, vonzalmi, sőt a lakoma örömei gyakran képezték tárgyát lyrai ömlengéseinek, de mindig kiválóan dór szellemben és hangulatban; és ha költészete nem érte is el mindig a minden személyességtől ment pindári múzsa magas röptét és fönséges komolyságát, mégis távol maradt tőle, mint a spártai élet ép és egészséges szüleményétől a szenvedély önmagát emésztő lángja és puha érzelés, mely az aeol szerelmi lyra költőit jellemzi, s nem egyszer versenyre kelhet a gondolatok merészségét és elragadó hatalmát tekintve a hason irányu költészet későbbi mestereivel“ — így jellemzi Bode Aleman költészetét, mihez csak annyit akarunk még adni, hogy Spárta legnagyobb költője kiváló hírben állott már a régieknél, hogy második hazája, sőt egyéb városok is szobrok és síriratok által ünnepelték emlékét; ²⁰⁴) legszebb emléket azonban az alexandriai tudósok emeltek neki, midőn őt a lyrai költő-kánon élére helyezték.

H ó m a n O.

(Vége következik.)

---

²⁰⁴) Pausan. III, 15, 2. Anthol. Pal. II, 393; VII, 18. 19 és 709.

Cl. philol. folyóiratok kivonata.

(l. 136. o.)

R. Grosser. Phormisios indítványa. Lysias XXXIV-hez. Neue Jahrb. 1870. 9. 593 ss. A népnek a Piraeusba visszatérte előtt az indítvány nem tétethetett mert 1) ellene szól sok hely a 34. beszédből, 2) a kibékülés előtt népgyűlés nem tartathatott. De a harmincnek Eleusisnál elesése után sem, mert addig nem halasztathatott; tehát a visszatérés utáni rendetlen körülmények közt. — Oly indítvány, hogy Lysias és pártja úgy tekintheték, mint a hajdani demokratia szellemében elhatározott alkotmány bukását s így harcolhattak ellene. — A mérsékelt demokratia ellentétben az abszolttal jobban érdekekben volt az oligarcháknak mint a demokratáknak. Phormios rejtett oligarcha. Hogy mikor tartotta Lyrias 34. beszédét nem tudható. — Phorm. indítványa elesett s lön az előbbi demokr. *Ψεύγοντες* — oligarchák kik az egyezkedés alatt jobbnak látták Eleusisba menni, gyanus multjok miatt. Phormis. a mérsékelt oligarchák bujtogatására vissza hivatásukat indítványozza mert az amnestia megigértetett *μὲν-δέ* = először (jőjenek vissza) — másodszer (a jogmegszorítás). — A beszéd 6. §-a ironice értendő tehát nem egyezkedési kötelességről. 6. §. és 11. §-a a magán-szerződés Pausanias és az athéniek közt bizonyosan csak meghatározások az előbb Lysanderrel kötött béke fentartására a külső politikát, hegemoniát stb. illetőleg. 4. §. gyanító rámutatás a várható küzdelmekre a 30-akkal.

G. Krüger. Sophokl. Elektrájához (600 ss.) 185—192 v. Elektra szerencsétlen helyzetét festi, hogy *ἄνευ τοκέων* hanyatlik nem védi φίλος ἀνὴρ (tagadó); — már csak rabszolganó (*ἀμφίπολος*) ő saját atyja házában, ez részletesen kifejeztetik a vég-

szókkal *κεναῖς* (= orbus) *δ' ἀμφίσταμαι τραπέζαις*. 217—220 v. (Pind. Nem. 10,72.) Helyes: ... *τὰ δε τᾶς δυνατοῖς οὐκ ἀρσστα πλάθειν*.

Apelles Leben u. Werke v. G. Wustmann (Leipzig 1870.) ismerteti Blümner H. — Mint rendesen az újabb művek nem csak a művész élet s jellemrajzát, hanem az egész politikai és társas élet vázlatát adja; de nem mozdítá elő a tudományt nem adott vele kimerítő tanulmányt Apellesről. — Felhasználja Overbeck „Schriftquellen“ művét: I. fej. Hihetőleg Kolophonból származott. 2. A sikyoni művészetről ab ovo kezd. 3. Apelles Sikyonban tanul újra, bár küzd a sikyoni irány ellen, szerző Plin. XXXV. 89. elbeszélést történeti ténynek veszi, szól a coloritról de tévesen hoz fel példákat. Sokat akar a szerző Apellesnél a sikyoni befolyásoknak tulajdonítani. Az allegoriával keverte a valót mi helyesen van hibáztatva. A technikai találékonyságnál szerencsétlen hasonlat. 4. fej. Ap. a makedoni udvarnál. 5. fej. „Ap. ismét Ephesosban“ helytelen cím mert már előbb szólt Ephesosban létéről. 6. fej. „Aphrodite anadyomene“ regényesen de nem a k. e. IV. század szellemében. 7. fej. Ap-Rhodosban és Alexandriában — keveset tudunk. Szerző sem tud közelebbit Ap. végnapjairól. 8. fej. A legjobb az egész könyvben „művészi adomák.“ 9. fej. Ap. művészet történeti állása és megítélése az ókorban. (Ismertető egyes helyeket megbeszél.) Érdekes kísérlet — de csak dilettansoknak. Ismertetőnek ez példa, hogyan nem kell írni antik művészettörténetet.

A. F. — Plautus Truculentusához (Neue Jahrb. 1870. 9. 616 ss.) — II. 4. 52 erga itt nem helyi jelentésű (átellenben). Plaut körülbelül ezt akarta: novisti nostra, quae me erga animatást bene? — II. 3. 20. hinc nem idej jelentésű v. ö. Bacch. 388. Stich. 137. lesz: quasi abhinc ducentos annos fuerim mórtuos. Itt quasi negyedszer conj. után = quam si v. ö. Aul. II. 254. Glor. 481. k. Trin 265. = II. 3. 19: me noénu magis respicient, ubi iste huc vénerit.